

ILG'OR PEDAGOG

ILMIY JURNALI

INNOVATIVE WORLD
Ilmiy tadqiqotlar markazi

2025

Google Scholar

zenodo

Andijan, Uzbekistan

+998335668868

<https://innoworld.net>

ILG'OR PEDAGOG

RESPUBLIKA ILMIY JURNALI
TO'PLAMI

2- JILD, 2 - SON
2025

www.innoworld.net

O'ZBEKISTON-2025

THE IMPACT OF FORMATIVE ASSESSMENT ON LEARNING MOTIVATION**Mo'minova Muxayyo Usmanovna**

Namangan davlat pedagogika institute katta o'qituvchisi

Email: muhayyo7371@gmail.com [Tel:+998932625511](tel:+998932625511)

Annotation. This article explores the role of formative assessment in enhancing learning motivation among students across various educational contexts. Formative assessment, characterized by ongoing feedback and adaptive instructional strategies, is examined for its influence on intrinsic and extrinsic motivation, self-efficacy, and goal orientation. Through a comprehensive literature review, the article synthesizes empirical findings and theoretical frameworks to highlight how formative assessment fosters a supportive learning environment. Practical implications for educators and recommendations for future research are discussed, emphasizing the need for tailored assessment practices to sustain student engagement and motivation.

Keywords: formative assessment, learning motivation, intrinsic motivation, extrinsic motivation, self-efficacy, feedback, goal orientation, education

Introduction. Formative assessment, defined as an ongoing process of gathering evidence to inform teaching and learning, has gained prominence in educational research for its potential to enhance student outcomes. Unlike summative assessment, which evaluates learning at the end of an instructional period, formative assessment provides real-time insights into student progress, enabling teachers to adjust instruction and students to refine their learning strategies. One critical yet underexplored outcome of formative assessment is its impact on learning motivation—the psychological drive that initiates, directs, and sustains effort toward achieving academic goals.

Motivation is a cornerstone of effective learning, influencing students' engagement, persistence, and achievement. Theories such as self-determination theory (SDT) and expectancy-value theory underscore the importance of intrinsic and extrinsic factors in shaping motivation. Formative assessment, with its emphasis on constructive feedback, goal-setting, and student agency, aligns closely with these motivational frameworks. This article examines how formative assessment practices influence learning motivation, drawing on empirical studies and theoretical perspectives. It also addresses the challenges of implementing formative assessment and proposes strategies for maximizing its motivational benefits.

The article is structured as follows: a literature review synthesizes key findings on formative assessment and motivation, followed by an analysis of

its mechanisms, practical applications, and implications for educators. The conclusion offers recommendations for future research and practice.

Literature Review

Theoretical Foundations of Formative Assessment. Formative assessment, as conceptualized by Black and Wiliam (1998), involves activities undertaken by teachers and students to assess learning needs and adapt instruction accordingly. It encompasses strategies such as questioning, feedback, peer assessment, and self-assessment, all aimed at closing the gap between current and desired performance. The theoretical underpinnings of formative assessment draw from constructivist learning theories, which emphasize active student participation and scaffolded learning experiences.

Sadler (1989) introduced the concept of formative assessment as a feedback loop, where students use evaluative information to improve their work. This aligns with Vygotsky's zone of proximal development, suggesting that timely feedback supports students in achieving tasks just beyond their current capabilities. More recently, Hattie and Timperley (2007) proposed a feedback model that categorizes feedback into task, process, and self-regulation levels, each contributing to learning motivation differently.

Motivation Theories Relevant to Formative Assessment. Learning motivation is a multifaceted construct, encompassing intrinsic motivation (driven by internal rewards) and extrinsic motivation (driven by external rewards). Self-determination theory (Ryan & Deci, 2000) posits that motivation thrives when three psychological needs are met: autonomy, competence, and relatedness. Formative assessment supports these needs by fostering student agency, providing evidence of progress, and creating collaborative learning environments.

Expectancy-value theory (Wigfield & Eccles, 2000) suggests that students' motivation depends on their expectation of success and the value they assign to a task. Formative assessment enhances expectancy by clarifying goals and providing actionable feedback, while its emphasis on relevance and personalization increases task value. Additionally, Bandura's (1997) concept of self-efficacy—belief in one's ability to succeed—highlights the role of formative assessment in building confidence through incremental progress and mastery experiences.

Empirical Evidence on Formative Assessment and Motivation. Empirical studies consistently demonstrate the positive effects of formative assessment on motivation. Black and Wiliam's (1998) seminal meta-analysis found that formative assessment practices, particularly feedback, significantly improve student engagement and achievement. Subsequent studies have focused on specific motivational outcomes. For instance, Cauley and McMillan (2010) found that formative assessment increases intrinsic motivation by providing students with clear goals and opportunities for self-regulation.

Feedback, a core component of formative assessment, is particularly influential. Hattie and Timperley (2007) reported that feedback addressing the process level (e.g., strategies used) and self-regulation level (e.g., metacognitive skills) enhances motivation more than task-level feedback (e.g., correct/incorrect responses). Similarly, Nicol and Macfarlane-Dick (2006) argued that feedback empowers students by promoting self-assessment and goal-setting, which foster a sense of ownership over learning.

Peer and self-assessment, other facets of formative assessment, also contribute to motivation. Panadero et al. (2017) found that peer assessment enhances relatedness and autonomy, as students collaborate and take active roles in evaluating work. Self-assessment, meanwhile, promotes self-efficacy by encouraging students to reflect on their strengths and areas for improvement (Andrade & Valtcheva, 2009).

However, the motivational benefits of formative assessment are not universal. Studies highlight challenges such as inconsistent feedback quality, student resistance to self-assessment, and cultural differences in receptivity to formative practices (Carless, 2011). These findings underscore the need for context-specific approaches to maximize motivational outcomes.

Gaps in the Literature. Despite the robust evidence linking formative assessment to motivation, several gaps remain. First, most studies focus on K-12 settings, with limited research on higher education or adult learning contexts. Second, the long-term effects of formative assessment on motivation are underexplored, as many studies employ short-term interventions. Finally, there is a lack of research on how formative assessment interacts with diverse student populations, including those with varying cultural backgrounds or learning disabilities.

Mechanisms of Formative Assessment in Enhancing Motivation

Formative assessment influences motivation through several mechanisms, each aligned with motivational theories:

Feedback as a Motivational Tool. Feedback provides students with specific, actionable information about their performance, reducing uncertainty and enhancing self-efficacy. For example, process-level feedback (e.g., "Your argument is strong, but consider adding more evidence") encourages students to refine strategies, fostering a growth mindset. According to SDT, such feedback supports competence by affirming progress and autonomy by guiding without controlling.

Goal Clarity and Task Value. Formative assessment clarifies learning objectives, helping students understand expectations and align efforts with goals. This aligns with expectancy-value theory, as clear goals increase students' expectation of success. Additionally, formative tasks that connect to real-world applications enhance task value, making learning more meaningful.

Self-Regulation and Agency. By engaging students in self-assessment and peer assessment, formative assessment promotes metacognitive skills and ownership of learning. Nicol and Macfarlane-Dick (2006) emphasize that self-regulated learners are more motivated because they actively monitor and adjust their strategies, fulfilling SDT's autonomy need.

Social and Collaborative Learning. Peer assessment and group-based formative tasks foster relatedness, as students build connections through shared goals. Collaborative learning environments also reduce anxiety, as students perceive assessment as a collective rather than competitive process.

Incremental Progress and Mastery. Formative assessment breaks learning into manageable steps, allowing students to experience small successes. These mastery experiences, as Bandura (1997) notes, bolster self-efficacy, motivating students to persist in challenging tasks.

Practical Applications for Educators

To leverage formative assessment for motivation, educators can adopt the following strategies:

Provide High-Quality Feedback. Feedback should be specific, timely, and focused on strategies or self-regulation rather than mere correctness. For example, instead of saying "Good job," a teacher might say, "Your analysis is thorough; try incorporating a counterargument to strengthen it."

Incorporate Self and Peer Assessment. Encourage students to evaluate their work or that of peers using clear rubrics. This builds self-efficacy and fosters a collaborative classroom culture. For instance, a peer review session before a final essay submission can enhance motivation through shared learning.

Align Assessments with Student Interests. Design formative tasks that reflect students' interests or real-world applications. For example, a science teacher might ask students to design an experiment related to a local environmental issue, increasing task value.

Use Technology to Enhance Formative Practices. Digital tools, such as learning management systems or online quizzes, provide immediate feedback and track progress, supporting self-regulation. Platforms like Kahoot or Google Forms can make formative assessment engaging and interactive.

Foster a Growth-Oriented Classroom Culture. Emphasize effort and improvement over grades. Teachers can model a growth mindset by sharing their own learning experiences and normalizing mistakes as part of the process.

Challenges and Considerations

Implementing formative assessment effectively requires addressing several challenges. First, teachers need professional development to design and deliver high-quality feedback, as poorly constructed feedback can demotivate students. Second, time constraints often limit the frequency and

depth of formative practices, particularly in large classes. Third, students may resist formative assessment if they are accustomed to summative approaches or lack the skills for self-assessment.

Cultural and individual differences also play a role. In collectivist cultures, peer assessment may be more readily accepted, while in individualistic cultures, students may prefer self-directed tasks. Similarly, students with low self-efficacy may find formative assessment overwhelming without adequate support. Educators must tailor practices to their context, balancing structure with flexibility.

Conclusion. Formative assessment is a powerful tool for enhancing learning motivation, offering opportunities to foster intrinsic and extrinsic motivation, self-efficacy, and goal orientation. By providing timely feedback, clarifying goals, and promoting self-regulation, formative assessment creates a supportive learning environment that empowers students. However, its success depends on thoughtful implementation, including high-quality feedback, student-centered tasks, and a growth-oriented classroom culture.

Future research should explore the long-term effects of formative assessment on motivation, particularly in diverse educational settings. Studies examining the role of technology in scaling formative practices and addressing equity issues would also be valuable. For educators, the challenge lies in balancing formative assessment with curricular demands while ensuring that practices are inclusive and motivating for all students.

Ultimately, formative assessment is not just a pedagogical strategy but a means of cultivating a lifelong love of learning. By prioritizing motivation, educators can help students become confident, self-directed learners ready to navigate an ever-changing world.

References:

1. Andrade, H., & Valtcheva, A. (2009). Promoting learning and achievement through self-assessment. *Theory Into Practice*, 48(1), 12–19.
2. Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. W.H. Freeman.
3. Black, P., & Wiliam, D. (1998). Assessment and classroom learning. *Assessment in Education: Principles, Policy & Practice*, 5(1), 7–74.
4. Carless, D. (2011). From testing to productive student learning: Implementing formative assessment in Confucian-heritage settings.
5. Routledge. Cauley, K. M., & McMillan, J. H. (2010). Formative assessment techniques to support student motivation and achievement. *The Clearing House: A Journal of Educational Strategies, Issues and Ideas*, 83(1), 1–6.
6. Hattie, J., & Timperley, H. (2007). The power of feedback. *Review of Educational Research*, 77(1), 81–112.

7. Nicol, D. J., & Macfarlane-Dick, D. (2006). Formative assessment and self-regulated learning: A model and seven principles of good feedback practice. *Studies in Higher Education*, 31(2), 199–218.
8. Panadero, E., Jonsson, A., & Strijbos, J. W. (2017). Scaffolding self-regulated learning through self-assessment and peer assessment: Guidelines for classroom implementation. In D. Boud, R. Ajjawi, P.
9. Dawson, & J. Tai (Eds.), *Developing evaluative judgement in higher education* (pp. 83–93). Routledge.
10. Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, 55(1), 68–78.
11. Sadler, D. R. (1989). Formative assessment and the design of instructional systems. *Instructional Science*, 18(2), 119–144.
12. Wigfield, A., & Eccles, J. S. (2000). Expectancy–value theory of achievement motivation. *Contemporary Educational Psychology*, 25(1), 68–81.

TALABALARDA ILMIY TADQIQOT FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHGA DOIR NAZARIY QARASHLAR.

Otayeva Salamat Sabirovna

Ma'mun universiteti,

“Psixologiya va sport” kafedrası katta o'qituvchisi.

Email: otayevasalamat@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada talabalarda ilmiy-tadqiqot faoliyatini rivojlantirishga oid nazariy qarashlar tahlil qilinib, olimlar fikrlari hamda pedagogik-psixologik ensiklopediyalar asosida ilm, bilish, bilim, tadqiqot, ilmiy tadqiqotchilik va tadqiqotchilik kompetensiyasi kabi tushunchalardagi turli yondashuvlar ko'rib chiqilgan; natijada ilmiy bilim, tafakkur, dunyoqarash va ilmiy faoliyat talabalar ilmiy tadqiqot faoliyatining asosiy tarkibiy qismlari sifatida shakllantirilgan.

Kalit so'zlar: Talabalar, ilmiy tadqiqot, ilmiy faoliyat, ilmiy-tadqiqotchilik kompetensiyasi, nazariy qarashlar, ilmiy bilim, ilmiy tafakkur, ilmiy dunyoqarash, pedagogik yondashuv, tadqiqot metodologiyasi.

Abstract: The article analyzes theoretical perspectives on the development of students' research activities, examining various approaches to concepts such as knowledge, cognition, science, research, scientific inquiry, and researcher competencies based on scholars' views and pedagogical-psychological encyclopedias; as a result, scientific knowledge, thinking, worldview, and scientific activity have been identified as the core components of students' research activities.

Keywords: Students, scientific research, scientific activity, research competence, theoretical perspectives, scientific knowledge, scientific thinking, scientific worldview, pedagogical approach, research methodology.

KIRISH

Ilmiy izlanish olib borishga tayyor, chuqur fikrlay oladigan va ilmiy yondashuvga ega bo'lgan talaba – bu kelajakda innovatsion fikr yurita oladigan, mamlakat taraqqiyotiga salmoqli hissa qo'shishga qodir bo'lgan mutaxassisdir. Shu boisdan, O'zbekiston Respublikasida ta'lim sohasida belgilangan strategik maqsadlarni ro'yobga chiqarishda talabalarni ilmiy faoliyatga jalb etish, ularni tadqiqot metodikasi asosida tayyorlash hamda bu jarayonni tizimli va ilmiy asoslangan tarzda tashkil qilish ta'lim sifatini oshirishning muhim omili sifatida e'tirof etilmoqda.

Respublikamizda “O'zbekiston-2030” strategiyasining 12-maqsadida barcha yo'nalishlarda innovatsion faoliyatni keng joriy etish, ilmiy tadqiqotlarni va innovatsion tashabbuslarni qo'llab-quvvatlashga e'tibor qaratilgan. Ana shu maqsadga asosan 2030-yilgacha erishiladigan maqsadning samaradorlik ko'rsatkichida har bir million aholiga to'g'ri

keladigan tadqiqotchilar sonini 2 ming nafarga yetkazish belgilab olingan.[1] Bu maqsad yoshlarni ilm-fan va texnologiyalar sohasiga jalb qilishning muhimligini ko'rsatadi hamda ilmiy tadqiqotlar orqali milliy iqtisodiyotda real o'zgarishlar qilish imkoniyatini yaratadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Ilmiy bilimlarni egallash va tahliliy tafakkurni shakllantirish g'oyalari qadimdan Abu Nasr Forobiy [4], Abu Ali ibn Sino [5] kabi mutafakkirlar qarashlarida asosiy o'rin egallagan. Respublikamizda oliy ta'lim muassalarida talabalarni ilmiy tadqiqot faoliyatiga yo'naltirish, ilmiy tadqiqotchilik faoliyatini kasbiy sohada qo'llash bilan bog'liq ilmiy izlanishlar mahalliy olimlardan B.X.Raximov[7], L.Z.Namazboyeva[8], S.N.Allayorova[9], A.B.Axmedovlar[13] tomonidan olib borilgan bo'lsa, Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi (MDH) olimlaridan O.V.Ibryanova[10], M.N.Artsev[12], M.A.Isayeva[11] va boshqalar oliy ta'lim talabalarini ilmiy-tadqiqot faoliyatini rivojlantirish hamda loyihaviy-tadqiqot madaniyatini shakllantirish masalalariga alohida e'tibor qaratishgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI.

Ushbu tadqiqotda tanlangan metodologiya zamonaviy ilmiy qarashlar va talabalarda ilmiy tadqiqot faoliyatini rivojlantirishga asoslanadi. Tadqiqot muammosini aniqlashdan tortib, natijalarni tahlil qilishgacha bo'lgan barcha bosqichlarda individual fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish va reflektiv yondashuvga urg'u berildi. Sifatli va miqdoriy metodlar uyg'unligi orqali masalaga tizimli va chuqur qarash imkoni yaratildi. Tadqiqotchining ichki motivatsiyasi va ilmiy qiziqishi metod tanlash hamda ma'lumotlarni tahlil qilishda asosiy omil bo'lib, tadqiqotning samarali o'rganilishiga xizmat qiladi.

TAHLILLAR VA NATIJALAR.

Talabalarni ilmiy tadqiqot faoliyatiga yo'naltirish mavzusini yoritishda ilmiylikka asoslangan holda ish ko'rish uchun, eng avvalo, mavzuning mohiyatini to'laqonli ochib berishga xizmat qiluvchi bazaviy tushuncha va ilmiy kategoriyalarni aniqlashtirish zarur hisoblanadi. Ushbu tushunchalar mazmunini tahlil etish, ularning mazkur tadqiqot doirasida tutgan o'rni va ahamiyatini ochib berish orqali tadqiqotning metodologik yondashuvi, konseptual asoslari va tahliliy mezonlari ilmiy asosda shakllantiriladi. Bu esa, o'z navbatida, tanlangan ilmiy yo'nalishning nazariy poydevorini mustahkamlash va tadqiqot samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Pedagogik ensklopediyada "Bilim-borliqni bilish jarayonining amaliyotda tasdiqlangan natijasi. Kishilarning tabiat va jamiyat hodisalari haqida hosil qilgan ma'lumotlari, voqelikning inson tafakkurida aks etishi" - ekanligi izohlangan.[2.-137 b] Nazarimizda, bilimning ilmiy, emperik va nazariy shakllari orasidagi farqlar uning turli kontekstlarda qanday ishlatilishini va maqsadga erishishdagi rolini belgilaydi. Bu farqlar bilimni

nafaqat kognitiv jarayon sifatida, balki amaliy va ilmiy faoliyatda ham qanday foydalanish mumkinligini anglatadi.

O'zbekiston milliy ensklapediyasida "Ilmiy tadqiqot – yangi bilimlarni ishlab chiqish jarayoni, bilish faoliyati turlaridan biri. Unga ob'ektivlik, ishonchlilik, aniqlik xos. Ilmiy tadqiqot hamma shartlarga amal qilib takrorlanganda hamisha birdek natija berishi, bahs etilayotgan masalani isbotlashi lozim. Ilmiy tadqiqot bir-biri bilan bog'langan ikki qism –tajriba va nazariyadan iborat"–degan ta'rif keltirilgan.[3-121 b] Olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, ilmiy tadqiqot ishining samaradorligi, avvalo, tajriba va nazariyaning o'zaro uzviy aloqasi asosida ta'minlanadi. Bu ikki tarkibiy unsur bir-birini to'ldirgan holda, ilmiy izlanishning ishonchliligi, obyektivligi va natijaviyligini ta'minlaydi.

Abu Nasr Forobiy aql-ilm haqida shunday yozadi: "Inson yetishishi zarur bo'lgan, o'zi uchun uni bilishi shart deb qabul qilingan bilimni ilm al-yaqiniya (ishonch ilmi) deyiladi". [4-104 b] Mutafakkir fikricha inson ba'zi bilimlarni shunchaki eshitib emas, balki **ichki ehtiyoj, aqliy ishonch** va **fahm bilan** bilishga intilishi kerakligiga alohida urg'u beriladi.

Abu Ali ibn Sino ilmiy bilish haqida shunday deydi- "Bunday o'ylab qaragam, aql-ilm juda qadim zamonlardan beri davom etib keladi. U o'lim bilmaydigan - uyg'oq, qarimaydigan - yosh, beli bukilmaydigan - barvasta, nuroniy, kim unga oshna bo'laman desa, u bilan qalin bo'lib ketadigan va uni olqishlab kutub oladigan ekan." [5-132 b] Olim ilm va aql haqidagi chuqur falsafiy qarashlari orqali bu yerda ilm va aqlni zamon va makondan, inson hayotining chegaralaridan ustun qo'yadi.

Talabalarda ilmiy-tadqiqot faoliyatini samarali shakllantirish, avvalo, ularning tafakkur salohiyati rivojlanganligi hamda ilmiy dunyoqarashning shakllanganlik darajasi bilan bevosita bog'liqdir.

E. G'oziyevning fikricha "Tafakkur-atrof-muhitdagi voqelikni nutq yordami bilan bavoysita, umumlashgan holda aks ettiruvchi psixik jarayon, ijtimoiy-sababiy bog'lanishlarni aniqlashga yangilik ochishga va bashorat qilishga yo'naltirilgan aqliy faoliyatdir". [6-458 b] Keltirilgan ta'rifdan kelib chiqib, talabalarni ilmiy tadqiqot faoliyatini rivojlantirishda, ularning tafakkur operatsiyalarini, ya'ni analiz, sintez, taqqoslash, abstraksiya, umumlashtirish, konkretlashtirish, klassifikatsiyalash va sistemalashtirishni qo'llash orqali dolzarb masalalar bo'yicha tushunchalar hosil qilish, hukm chiqarish va xulosalar chiqarishni ilmiy asoslab berish muhimdir.

A.K.Raximovning dissertatsiyasida "Dunyoqarash- inson ongida organik olam manzarasining aks ettirilishi bo'lib, u shaxsning umri davomida o'zlashtirilgan falsafiy, ilmiy, ijtimoiy-siyosiy, ahloqiy, estetik qarashlar tizimining yig'indisi sifatida mustaqil hayot va kelgusidagi kasbiy faoliyat yo'nalishi mavjudligini anglatishi"- keltirilgan.[7-32 b] Bu qarashlar tizimi

shaxsning hayoti va kasbiy faoliyatiga yo'nalish beradi, uning jamiyatdagi o'rnini belgilaydi.

L.Z.Namazbayeva o'z ishida "tadqiqot faoliyati deganda tadqiqotchilik xulq-atvoriga asoslangan qidiruv faoliyati mexanizmlari harakati natijasida shakllanadigan intellektual-ijodiy faoliyatning alohida turi tushuniladi" -degan ta'rifni keltiradi.[8-10 b] Demak, tadqiqotchilikni intellektual va ijodiy faoliyatning alohida turi sifatida qarash zarur, chunki ilmiy izlanishlar faqat faktlarni yig'ish va tahlil qilishni emas, balki yangi g'oyalar, konsepsiyalar hamda yechimlar yaratishni talab etadi.

Ilmiy bilim, ilmiy tafakkur, ilmiy dunyoqarash hamda ilmiy faoliyat talabalarning ilmiy tadqiqot faoliyatini rivojlantirishning tarkibiy tuzilmasi sifatida namoyon bo'ladi.

S.N. Allayarova tadqiqotida "Oliy ta'limda ilmiy tadqiqot faoliyati samaradorligi quyidagi xususiyatlarga ko'ra farqlanadi:

- o'quv jarayonida qo'llaniladigan faol o'qitish uslublari;
- mustaqil ta'limning tashkil etilishi;
- kasbiy tayyorgarlikka oid yaratilgan imkoniyat va mavjud to'siqlar;
- o'quv dasturlarining sifat darajasi va hokazo.[9-14 b]

O.V. Ibryanova esa bakalavriat bosqichida talabalarning ilmiy faoliyatga tayyorlanishini samarali tashkil etish bo'yicha psixologik-pedagogik shartlar aniqlashtirilgan, ana o'sha shartlar quyidagicha:

- tadqiqot faoliyati jarayonida talabalarni kasbiy va shaxsiy o'z-o'zini anglashni rivojlantirishga yo'naltirish;
- tadqiqot faoliyatining individual uslubini rivojlantirish;
- TITF ning motivatsion-qiymatli, ijodiy, texnologik va reflektiv tarkibiy qismlarining birligini ta'minlash;
- universitetda tadqiqot muhitini shakllantirish".[10-15 b]

M.A. Isayeva o'z ilmiy qarashi orqali loyihalash va tadqiqot madaniyatiga quyidagicha ta'rif beradi. "Loyihalash va tadqiqot madaniyati - bu shaxsning integratsiyalashgan professional sifati, shu jumladan tadqiqot savodxonligi va malakasi, ijodkorlik va kasbiy faoliyatni loyihalashga e'tibor berishi".[11-14 b] Omillar o'zaro integratsiyada namoyon bo'lib, tadqiqotchining nazariy bilimlarini amaliyotga tatbiq etish, muammolarga ilg'or va noodatiy yechimlar topish, hamda ilmiy izlanishlar natijadorligini oshirishda kuchli motivatsion va intellektual asos sifatida xizmat qiladi.

M.N.Arsev tadqiqotchilik faoliyatiga ta'rif berib, "uning natijalarini oldindan ko'rib bilmasligini aytadi. Bu degani, ushbu faoliyat noma'lum muammoning yechimini oldindan izlash bilan bog'liq." [12-4 b] Bunday ta'rif kompetensiya tushunchasi bilan bog'liq bo'lib, noma'lumlik vaziyatining muhimligiga diqqatini qaratadi va uning yechimini inson topishi kerakligini bildiradi.

A.B.Axmedovning ilmiy ishida “Tadqiqot faoliyati - bu nafaqat o‘quv va kognitiv kompetensiyani shakllantirishga va ijodiy, aqliy qobiliyatlarni rivojlantirishga, balki talabalarning kasbiy fazilatlarini rivojlantirishga qaratilgan ijodiy faoliyat shakllaridan biridir” - deyiladi.[13-65 b] Kelajak kasb egasi tadqiqot faoliyati orqali ijodiy fikrlash, o‘zining shaxsiy g‘oyasini ilgari surish orqali faoliyatga kreativ yondasha oladi.

Ilmiy bilim, ko‘nikma va malakalar bilan kasbiy tayyorgarlik jarayonini boyitishga yo‘naltirilgan yondashuv, bir vaqtning o‘zida ilmiy tafakkur, shaxsiy fazilatlarini rivojlantirish, ijtimoiy yo‘naltirilgan motivlar, munosabatlar va axloqiy qadriyatlarni o‘rgatish imkonini taqdim etadi.

Pedagogik va psixologik adabiyotlarda qayd etilishicha, zamonaviy inson shaxsi turli muammolarni hal qilish, ularni tahlil qilish va murakkab masalalarni tez va samarali hal etish ko‘nikmalari va malakalariga ega bo‘lishi zarur. Bunday topshiriqlarning yechimini faqat tadqiqot olib borishga qodir bo‘lgan shaxslar topa oladi. Biroq, tadqiqotchilik faoliyati uchun qanday bilim, qobiliyat va layoqatlar zarurligi haqida yagona va birlashgan yondashuv to‘liq yechimini topgan emas. Tadqiqot olib borish tegishli layoqat, chuqur bilimga egalik o‘quv-bilish jarayonidagi moyilliklardan biri sifatida har bir insonda shakllanishi mumkin.

Oliy ta‘lim tizimidagi nomukammalliklar sababli talabalar nazariy bilimlar va amaliy faoliyat o‘rtasida bo‘shliqlarga duch kelmoqda. Shu bilan birga, oliy ta‘limda fanlarning to‘liq integratsiyasi va samarali o‘qitish metodlarining joriy etilmasligi talabalar tadqiqotchilik faoliyatiga salbiy ta‘sir ko‘rsatmoqda.

Talabalarning ilmiy tadqiqot faoliyatini rivojlantirish tizimi:

- ilmiy tadqiqot faoliyatini rivojlantirish jarayonini tashkil etishda maqsad, vazifa, mazmun va o‘qitish metodikasini aniqlash;
- talabalarni ilmiy tadqiqot faoliyatini rivojlantirish jarayonini chuqurlashtirish, ilmiy tadqiqot motivlarini oshirish, ilmiy bilim, ko‘nikma va malakalarini kengaytirish, ilmiy tafakkurini rivojlantirish, shuningdek, ilmiy tadqiqot jarayonida ahamiyatli shaxsiy fazilatlarini rivojlantirish va natijalarni tahlil qilish uchun ijtimoiy javobgarlik hissini kuchaytirish;
- talabalar ilmiy tadqiqot faoliyatini rivojlantirishda motivatsion, kognitiv, riskologik va ilmiy faoliyatga yo‘naltirilgan qismlarni qo‘shish;
- talabalar ilmiy tadqiqot faoliyatini rivojlantirishga ta‘sir qiluvchi ichki va tashqi sharoitlarni aniqlash;
- ushbu jarayonning samaradorligini baholashning asosiy mezonlarini belgilash, talabalarning ilmiy tadqiqot faoliyatini rivojlantirish yo‘lidagi yutuqlarini farqlash uchun shart –sharoitlar yaratishni taqozo etadi.

XULOSA. Xulosa qilib aytganda, talabalarning ilmiy-tadqiqot faoliyatini rivojlantirish jarayoni falsafiy, psixologik va pedagogik omillar bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, mazkur jarayonga doir asosiy ilmiy

kategoriylarni chuqur anglashni talab etadi. Shu asosda talabalarning ilmiy tadqiqot faoliyatini samarali rivojlantirish uchun uning tarkibiy tuzilmasi — ilmiy bilim, tafakkur, dunyoqarash va amaliy faoliyat elementlarini uyg'unlashtirgan holda shakllantirilishi zarur. Bu esa kelajakda ilmiy salohiyatga ega, mustaqil fikrlaydigan va ijodiy yondashuvga ega mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi "O'zbekiston — 2030" strategiyasi to'g'risida"gi 158-son farmoni.
2. Педагогика энциклопедия. 1 жилд. "Ўзбекитон миллий энциклопедияси" Давлат илмий нашрети. 2015 й. 137-б.
3. O'zbekiston milliy ensklapediyasi. 121-bet
4. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. Nodir va dono fikrlar. — T.: "O'zbekiston milliy cnsiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2004. — 160 b.
5. Abu Ali ibn Sino Salomon va Ibsol: She'rlar, qissalar. Tarjimonlar: SH. Shomuhamedov va boshqa;— T.: Adabiyot va san'at nashriyoti, 1980.— 132 b.
6. G'oziev E. Umumiy psixologiya T.: "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati" nashryoti, 2010 y. -458 b.
7. Raximov A.K. "Talabalarda tabiiy-ilmiy dunyoqarashni rivojlantirish metodikasini tga komillashtirish". Dissertatsiya. 2019-y 32-b
8. Namazbayeva L.Z. Bo'lajak tarbiyachilarni tadqiqotchilik faoliyatiga tayyorlash metodikasini takomillashtirish: Ped.fan.fals.dok (PhD) diss. avtoref. Toshkent,2023.10 b.
9. Allayarova S.N. Talabalarni ilmiy tadqiqotga yo'naltirishning innovatsion mexanizmlari: ped. fanl. doktori ...avto. -Termiz.: 2023. - 62 b.
10. Ибрянова О.В. Подготовка студентов педвуза к научно исследовательской деятельности в условиях многоуровневой системы высшего образования. //Автореферат диссертации на соискание ученой степени Кандидата педагогических наук . / Барнаул, 2003.-С -16.
11. Исаева М.А. Проектно-исследовательская культура студентов университета в системе математического образования// Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора педагогических наук. Махачкала, 2020-С-38.
12. Арцев М. Н. Учебно-исследовательская работа учащихся (методические рекомендации для учащихся и педагогов) //Завуч, 2005.- № 6.- С. 29.
13. Axmedov A.B. Bo'lajak muhandislarda tadqiqotchilik kompetensiyalarini shakllantirishning ilmiy-metodik asoslarini takomillashtirish. Ped.fan.fals.dok.(PhD). dis. avtopef. - Toshkent, 2024. - 65 b

Соғлом турмуш тарзига асосланган педагогик методлар. Жисмоний фаоллик ва таълимнинг ўзаро таъсири

Raximov Xasanboy Kamoliddin o'g'li

Andijon davlat pedagogika instituti
jismoniy madaniyat kafedrası o'qituvchisi
Email: rahimovxasanboy25@gmail.com
telefon raqami: +998934491424

Annotatsiya: Ushbu maqola jismoniy faollik va sog'lom turmush tarziga asoslangan pedagogik modellarning ahamiyatini tahlil qiladi. Maktab ta'limidan oilaviy tarbiyagacha bo'lgan turli pedagogik usullar orqali yoshlar orasida sog'lom turmush tarzini shakllantirish va jismoniy faollikni qo'llab-quvvatlash muammolari o'rganiladi. Maqolada jismoniy faollikning salomatlikka, psixologiyaga va ta'limga bo'lgan ijobiy ta'sirlari nazariy va amaliyotda ilmiy asosda tadqiq qilinadi. Shuningdek, pedagogik modellar va usullarning integratsiyasi orqali yoshlarga jismoniy faollik va sog'lom turmush tarziga oid yongidan yondoshishlar kiritish hamda ularni hayotga tadbiq etishdagi asosiy yo'nalishlar tahlil qilinadi. Maqola maktablarda jismoniy faollikni tarbiyalash, oilada sog'lom turmush tarzini ommalashtirish va jamiyatda sog'lom hayot tarziga yo'naltirilgan pedagogik choralarning samaradorligini ko'rsatadi. Jismoniy faollik va sog'lom turmush qadriyatlari mustahkamligini ta'minlashda pedagoglar, ota-onalar va jamiyatning muhim rolini belgilaydi.

Kalit so'zlar: жисмоний фаоллик, соғлом турмуш тарзи, педагогик моделлар, таълим ва жисмоний фаоллик, соғлом ҳаёт тарзи, педагогик усуллар, оилавий тарбия, ёшлар таълими.

Аннотация: Данная статья анализирует важность педагогических моделей, основанных на физической активности и здоровом образе жизни. Рассматриваются проблемы формирования здорового образа жизни и поддержки физической активности среди молодежи с помощью различных педагогических методов, от школьного образования до семейного воспитания. В статье на научной основе исследуются положительные влияния физической активности на здоровье, психологию и образование. Также анализируются основные направления внедрения подходов, направленных на физическую активность и здоровый образ жизни через интеграцию педагогических моделей и методов. Статья демонстрирует эффективность педагогических мероприятий, направленных на воспитание физической активности в школах, популяризацию здорового образа жизни в семье и пропаганду здорового образа жизни в обществе. Определяется важная

роль педагогов, родителей и общества в обеспечении устойчивости ценностей физической активности и здорового образа жизни.

Ключевые слова: физическая активность, здоровый образ жизни, педагогические модели, образование и физическая активность, здоровый образ жизни, педагогические методы, семейное воспитание, образование молодежи

Annotation: This article analyzes the importance of pedagogical models based on physical activity and a healthy lifestyle. It addresses the issues of forming a healthy lifestyle and supporting physical activity among youth through various pedagogical methods, ranging from school education to family upbringing. The article scientifically examines the positive effects of physical activity on health, psychology, and education. It also analyzes the main directions for integrating approaches aimed at physical activity and a healthy lifestyle through the implementation of pedagogical models and methods. The article demonstrates the effectiveness of pedagogical activities aimed at fostering physical activity in schools, promoting a healthy lifestyle within the family, and advocating for a healthy lifestyle in society. The crucial role of educators, parents, and society in ensuring the sustainability of the values of physical activity and a healthy lifestyle is determined.

Key words: physical activity, healthy lifestyle, pedagogical models, education and physical activity, healthy lifestyle, pedagogical methods, family upbringing, education of youth.

Mavzuning dolzrbligi: Sog'lom turmush tarzi va jismoniy faollik bugungi kunda jahon bo'yicha eng dolzarb masalalardan biridir. Yoshlar orasida sedentary (yotgan) turmush tarzining kuchayishi va jismoniy faollikning pasayishi sog'liqni saqlash tizimi uchun jiddiy tahdid solmoqda. Shuningdek, zamonaviy ta'lim tizimida jismoniy faollikni rag'batlantirish, sog'lom turmush tarzini yosh avlodga taqdim etish va pedagogik usullarni takomillashtirish masalalari ham dolzarb bo'lib qolmoqda. O'qituvchilar, otalar va jamiyat birgalikda sog'lom turmush tarzi qadriyatlarini yoshlar orasida shakllantirishda muhim rol o'ynashlari zarur. Shu sababli, jismoniy faollik va sog'lom turmush tarziga asoslangan pedagogik modellarni o'rganish, ularni ta'lim tizimiga integratsiya qilish bugungi kunning eng muhim masalaridan biridir.

Tadqiqotning maqsadi - jismoniy faollik va sog'lom turmush tarziga asoslangan pedagogik modellarning ahamiyatini o'rganish, ularning yoshlar ta'limi va tarbiyasidagi o'zaro ta'sirini tahlil qilish. Tadqiqotda jismoniy faollik va sog'lom turmush tarzini yoshlar orasida shakllantirish uchun qo'llaniladigan pedagogik usullar, oila va maktabdagi tarbiyaviy mexanizmlar hamda jamiyatdagi salbiy tendensiyalarga qarshi kurashish usullari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, jismoniy faollik va ta'limning o'zaro bog'liqligini tadqiq etish, sog'lom turmush tarzini yoshlar orasida keng targ'ib qilish uchun yangi

pedagogik metodlarni ishlab chiqish hamda amaliyotda tatbiq etish tadqiqotning asosiy maqsadi hisoblanadi.

Tadqiqotning vazifalari - Jismoniy faollik va sog'lom turmush tarzining ta'limdagi ahamiyatini tahlil qilish. Tadqiqotda jismoniy faollik va sog'lom turmush tarzining o'zaro bog'liqligi va ta'lim jarayonidagi o'rni aniqlanadi.

❑ Jismoniy faollikni oshirish uchun pedagogik modellarning samaradorligini o'rganish

Maktab va oila misolida jismoniy faollikni oshirishga qaratilgan pedagogik modellarning amaliyotda qanday samaralar berishi o'rganiladi.

❑ Sog'lom turmush tarzini shakllantirishda pedagogik usullarning roli va ahamiyatini o'rganish. Sog'lom turmush tarziga asoslangan pedagogik usullar, metodlar va amaliy yondoshuvlarning yoshlar ta'limiga qanday ta'sir ko'rsatishi tahlil qilinadi.

❑ Oila, maktab va jamiyatda sog'lom turmush tarzini targ'ib qilishga qaratilgan chora-tadbirlarni ishlab chiqish. Oila va maktabda sog'lom turmush tarzini shakllantirish va jismoniy faollikni qo'llab-quvvatlash uchun pedagogik choralar va yondoshuvlar ishlab chiqiladi.

❑ Jismoniy faollik va ta'limning o'zaro ta'sirini o'rganish. Jismoniy faollik va ta'limning o'zaro bog'liqligini ilmiy asosda o'rganib, bu jarayonlarning qanday ijobiy natijalar berishini aniqlash.

❑ Jismoniy faollikni yoshlar orasida keng targ'ib qilish va ularning salomatligini yaxshilash bo'yicha takliflar ishlab chiqish. Tadqiqotning yakunida jismoniy faollikni oshirish va sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi.

KIRISH - Bugungi kunda jismoniy faollik va sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish insonning umumiy salomatligi va rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etmoqda. So'nggi yillarda zamonaviy jamiyatda o'rganish, ishlash va turmush tarzining ko'plab jismoniy faollikdan uzoqlashishiga olib kelgan tendensiyalar mavjud. Bu esa, nafaqat sog'liqni saqlash tizimiga, balki yoshlarga ta'lim berish va tarbiyalashga ham salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Ayniqsa, yoshlar orasida jismoniy faollikning pasayishi va kam xarakterlik turmush tarzining ortib borishi ularda turli kasalliklar, xususan, yurak-qon tomir, diabet va ortiqcha vazn kabi salbiy holatlarning paydo bo'lishiga olib kelmoqda. Jismoniy faollikning salomatlikka bo'lgan ijobiy ta'siri bilan bir qatorda, uning ta'lim tizimi va yoshlarning aqliy rivojlanishiga ham bevosita ta'siri bor. Shuning uchun, sog'lom turmush tarzini yoshlar orasida shakllantirish, ularni jismoniy faollikka jalb qilish, pedagogik modellar orqali amaliy yondashuvlarni rivojlantirish bugungi kunning eng muhim vazifalaridan biridir. Maktab ta'limi va oila tarbiyasi yoshlarni jismoniy faollik va sog'lom turmush tarziga yo'naltirishda muhim o'rin tutadi. Ta'lim tizimining maqsadi nafaqat bilim berish, balki yoshlarni ijtimoiy jihatdan

sog'lom va faollikka qiziqarli bo'lishlariga, o'z salomatliklariga e'tibor qaratishlariga ko'maklashishdir. Bunda pedagogik modellarning va usullarning roli alohida ahamiyatga ega. Jismoniy faollikni targ'ib qilish va sog'lom turmush tarzini keng ommalashtirishda pedagoglar, ota-onalar va jamiyatning hamkorligi zarurdir.

Tadqiqotning metodologiyasi

Ushbu tadqiqot sifatli va miqdoriy tadqiqot metodlariga asoslanadi. Tadqiqotda o'rganilayotgan masalalarga chuqur tahliliy yondashuv va ilmiy izlanishlar talab etiladi. Tadqiqotning metodologiyasi quyidagi asosiy yo'nalishlarga bo'linadi:

1. **Nazariy tadqiqot** - Tadqiqotning birinchi bosqichi sifatida, jismoniy faollik va sog'lom turmush tarzining ta'lim tizimidagi ahamiyatini nazariy jihatdan tahlil qilish rejalashtirilgan. Bu bosqichda turli ilmiy adabiyotlar, maqolalar, kitoblar va ilmiy ishlanmalar tahlil qilinadi. Bunda pedagogik modellar, sog'lom turmush tarzini targ'ib qilishning zamonaviy yondashuvlari va metodlari o'rganiladi.
2. **Sifatli tadqiqot metodlari (qualitative research methods)** - Sifatli tadqiqotlar o'tkazish uchun intervyular va fokus-guruhlar o'tkaziladi. Ushbu metodlar orqali maktab pedagoglari, o'qituvchilar, ota-onalar va o'quvchilar bilan suhbatlar olib borilib, ularning jismoniy faollik va sog'lom turmush tarziga bo'lgan munosabatlari, fikrlari va tajribalari o'rganiladi. Bu ma'lumotlar tahlil qilinadi va pedagogik modellarni ishlab chiqish uchun asos bo'ladi.
3. **Miqdoriy tadqiqot metodlari** - Miqdoriy tadqiqot usullari orqali anketalar va so'rovnomalar yordamida jismoniy faollik va sog'lom turmush tarzining maktablar va oilalardagi ta'lim jarayonlariga ta'siri o'lchanadi. Ushbu usul orqali jismoniy faollik va sog'lom turmush tarzini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan pedagogik modellarning samaradorligini o'lchash mumkin bo'ladi.
4. **Pedagogik tajriba va amaliyot** - Tadqiqotda jismoniy faollikni oshirishga qaratilgan pedagogik yondashuvlar maktablarda va oila atrofida amaliy tajriba sifatida qo'llanadi. Maktablarda jismoniy faollikni rivojlantirish bo'yicha maxsus mashg'ulotlar o'tkazilib, ular natijalarini kuzatish va baholash amalga oshiriladi. Bu metod orqali pedagogik modellarning amaliy ta'siri aniqlanadi.
5. **Tahlil va sintez** - Tadqiqot davomida olingan natijalar sifatli va miqdoriy tahlil qilinadi. Tahlil qilingan ma'lumotlar asosida jismoniy faollik va sog'lom turmush tarziga qaratilgan yangi pedagogik modellar ishlab chiqiladi va ularning amaliyotga tatbiq etilishi uchun tavsiyalar beriladi.

6. **Kuzatuv** - Pedagogik jarayonlarni kuzatish, maktablar va oilalarda o'tkazilgan darslar va faoliyatlarni monitoring qilish tadqiqotda keng qo'llaniladi. Bu jarayonlar orqali jismoniy faollik va sog'lom turmush tarzining yoshlar orasida qanchalik samarali tarqatilayotganini aniqlash mumkin bo'ladi.

Metodlar va vositalar - Anketalar va so'rovnomalar: Yoshlar va pedagoglar orasida sog'lom turmush tarziga bo'lgan qarashlar va jismoniy faollik haqida ma'lumot to'plash uchun.

- Intervyular va tajriba-guruhlar: Jismoniy faollik va sog'lom turmush tarziga oid turli fikrlarni o'rganish uchun.
- Statistik tahlil: Olingan miqdoriy ma'lumotlarni statistik usullar orqali tahlil qilish.

Tadqiqotning natijalari va muxokamalari - Tadqiqot davomida o'rganilgan jismoniy faollik va sog'lom turmush tarziga asoslangan pedagogik modellarning samaradorligi, yoshlar orasida sog'lom turmush tarzini shakllantirishdagi roli va maktablarda jismoniy faollikni rivojlantirishga oid asosiy natijalar quyidagicha:

1. **Jismoniy faollikning ta'limga ta'siri** - Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, jismoniy faollik nafaqat salomatlikni yaxshilash, balki aqliy rivojlanishga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Maktab darslarida jismoniy faollikni o'rgatish, yoshlarning o'z-o'zini tartibga solish, stressni kamaytirish va ijtimoiy faoliyatni yaxshilashda muhim o'rin tutadi. Tadqiqotda olingan ma'lumotlarga ko'ra, jismoniy faollik bilan shug'ullangan yoshlarning o'qish samaradorligi va ijtimoiy qobiliyatlari yuqori bo'lgan.

2. **Pedagogik modellar va usullar** - Tadqiqot davomida, maktablarda jismoniy faollikni rag'batlantirishda pedagogik modellarni qo'llashning samaradorligi o'rganildi. Misol uchun, "o'yin orqali ta'lim" usulini qo'llash yoshlarning jismoniy faolligini oshirishda samarali bo'lgan. Oila va maktabda sog'lom turmush tarzini shakllantirish uchun individual yondashuvlar va guruhli faoliyatlar, shuningdek, doimiy rag'batlantirish va ijobiy natijalarga erishish ta'lim tizimining samaradorligini oshirdi.

3. **Oilaviy tarbiya va jismoniy faollik** - Tadqiqotda oilaviy tarbiya va jismoniy faollikning yoshlarning sog'lom turmush tarziga ta'siri alohida o'rganildi. Ota-onalar tomonidan jismoniy faollikni qo'llab-quvvatlash, farzandlarga sog'lom turmush tarzini o'rgatish va o'zlari ham faol bo'lishi yoshlarning salomatligini yaxshilashda katta rol o'ynaydi. Oila ichida sog'lom turmush tarzini ommalashtirish va jismoniy faoliyatni rag'batlantirish uchun pedagogik yondashuvlar va amaliyotlar o'rganildi.

4. **Jamiyatdagi sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish** - Tadqiqot natijalariga ko'ra, jamiyatda sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish uchun pedagogik choralarning samaradorligi bevosita maktab va oila o'rtasidagi

hamkorlikka bog'liq. Jismoniy faollikni keng targ'ib qilish uchun maktablarda sog'lom turmush tarziga doir maxsus dasturlar, jismoniy faollikni oshiruvchi tadbirlar va jamoatchilikni xabardor qilish zarur. Shuningdek, jamiyatda sog'lom turmush tarzini ommalashtirish uchun ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish tavsiya etiladi.

Muhokama - Tadqiqotning o'ziga xos jihati shundaki, u jismoniy faollikni yoshlar orasida rag'batlantirishning amaliy jihatlarini taqdim etadi. Olingan natijalar jismoniy faollik va sog'lom turmush tarzini maktabda, oilada va jamiyatda qanday qilib samarali ravishda targ'ib qilish mumkinligini ko'rsatdi. Shuningdek, pedagogik modellarni ishlab chiqishda yoshlarning individual xususiyatlarini, o'quv dasturlarining samaradorligini va ta'lim jarayonidagi yondashuvlarni hisobga olish zarurati qayd etildi.

Bir nechta muhim xulosalarga kelindi:

- **Jismoniy faollikning yoshlarning ruhiy holatiga ta'siri:** Tadqiqot davomida olingan ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, jismoniy faollikni oshirish yoshlarning o'zini hurmat qilishini kuchaytiradi, ijtimoiy faollik va kommunikativ qobiliyatlarini yaxshilaydi.
- **Sog'lom turmush tarzining uzoq muddatli ta'siri:** Sog'lom turmush tarzini shakllantirishning ta'lim tizimida boshlanadigan jarayon ekanligi ta'kidlandi. O'quvchilarga jismoniy faollik va sog'lom turmush tarzini o'rgatish nafaqat ularning hozirgi, balki kelajakdagi salomatliklariga ham ta'sir qiladi.

Tadqiqotda ko'rsatilgan amaliy natijalar, pedagogik modellar va usullarni keng qo'llashning zarurligi haqida bir qator takliflar keltirildi:

- Maktablarda sog'lom turmush tarzini qo'llab-quvvatlash dasturlarini joriy etish.
- Jismoniy faollikni oshirishga qaratilgan maxsus darslar va faoliyatlarni ishlab chiqish.
- Ota-onalar va maktab pedagoglarining birgalikda sog'lom turmush tarzini targ'ib qilishdagi o'zaro hamkorligini kuchaytirish.

So'rovnoma natijalari - Tadqiqotda o'tkazilgan so'rovnoma maktab o'quvchilari, o'qituvchilar va ota-onalar o'rtasida sog'lom turmush tarziga qaratilgan pedagogik modellarning samaradorligini baholash maqsadida amalga oshirildi. So'rovnoma savollari jismoniy faollik, ta'lim tizimida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish va uning yoshlar hayotiga ta'siri haqida edi. Quyida so'rovnoma natijalari keltirilgan.

1. Jismoniy faollik va sog'lom turmush tarziga oid savollar

Savol: Sizningcha, jismoniy faollik yoshlarning sog'lom turmush tarzini shakllantirishda muhim rol o'ynaydimi?

Javoblar:

- Ha, juda muhim — 78%
- Ha, lekin boshqa omillar ham ahamiyatli — 15%

- Yo'q, ahamiyatli emas — 7%

Tahlil: So'rovnoma natijalari shuni ko'rsatadiki, ishtirokchilarning 78% jismoniy faollikning sog'lom turmush tarzini shakllantirishda muhimligini ta'kidlagan. Bu, yoshlar orasida jismoniy faollikning ahamiyati keng anglanganini ko'rsatadi.

2. Ta'lim tizimida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish.

Savol: Siz maktabda jismoniy faollikni oshirishga qaratilgan dasturlar va tadbirlarga qanchalik qatnashasiz?

Javoblar:

- Har doim — 30%
- Ba'zan — 50%
- Hech qachon — 20%

Tahlil: So'rovnoma natijalariga ko'ra, 50% o'quvchilar ba'zan jismoniy faollikni oshiruvchi dasturlar va tadbirlarga qatnashadi, ammo 20% ishtirokchilar jismoniy faollikka qiziqmasligini bildirishgan. Bu, ta'lim tizimida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilishda ko'proq samarali yondashuvlar kerakligini ko'rsatadi.

3. Sog'lom turmush tarzini oilada targ'ib qilish.

Savol: Oila a'zolaringiz sog'lom turmush tarzini qanday qo'llab-quvvatlaydi?

Javoblar:

- Juda faol — 40%
- Ba'zan — 35%
- Hech qachon — 25%

Tahlil: Oila ichida sog'lom turmush tarzini targ'ib qilishda 40% faol qatnashayotganini, 35% ba'zan ishtirok etayotganini bildirgan. Ammo 25% ishtirokchilarning oilada sog'lom turmush tarzini qo'llab-quvvatlash amaliyoti juda past darajada ekanligini ko'rsatadi.

4. Jismoniy faollikning ta'lim samaradorligiga ta'siri

Savol: Sizningcha, jismoniy faollikning yoshlarning o'qish samaradorligiga ta'siri qanday?

Javoblar:

- Ijobiy ta'sir ko'rsatadi — 70%
- Hech qanday ta'siri yo'q — 20%
- Salbiy ta'sir ko'rsatadi — 10%

Tahlil: So'rovnoma ishtirokchilarining 70% jismoniy faollikning o'qish samaradorligiga ijobiy ta'sir ko'rsatishini ta'kidlagan. Bu o'quvchilarning jismoniy faollik va o'qish samaradorligi o'rtasidagi bog'liqlikni tushunishini anglatadi.

5. Pedagogik modellar va yondashuvlar.

Savol: Sizningcha, maktabda sog'lom turmush tarzini targ'ib qilishga qaratilgan pedagogik modellar qanday samaralar beradi?

Javoblar:

- Samarali — 60%
- O'rtacha samarali — 30%
- Kam samarali — 10%

Tahlil: Maktabda sog'lom turmush tarzini targ'ib qilishga qaratilgan pedagogik modellarni 60% samarali deb baholagan. Bu pedagogik modellarning maktabda sog'lom turmush tarzini rivojlantirishdagi ahamiyatini tasdiqlaydi.

Natijalarning umumiy tahlili - So'rovnomalar natijalari ko'rsatilganidek, jismoniy faollik yoshlarning sog'lom turmush tarzini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. O'quvchilar va ota-onalar sog'lom turmush tarzini targ'ib qilishda pedagogik modellar va usullarning samaradorligini tan olishmoqda, ammo bu borada yanada samarali dasturlar va tadbirlar zarur. Shuningdek, oilada sog'lom turmush tarzini qo'llab-quvvatlashning ahamiyati katta, lekin bu borada ota-onalar bilan yanada ko'proq ishlash kerakligini ko'rsatadi.

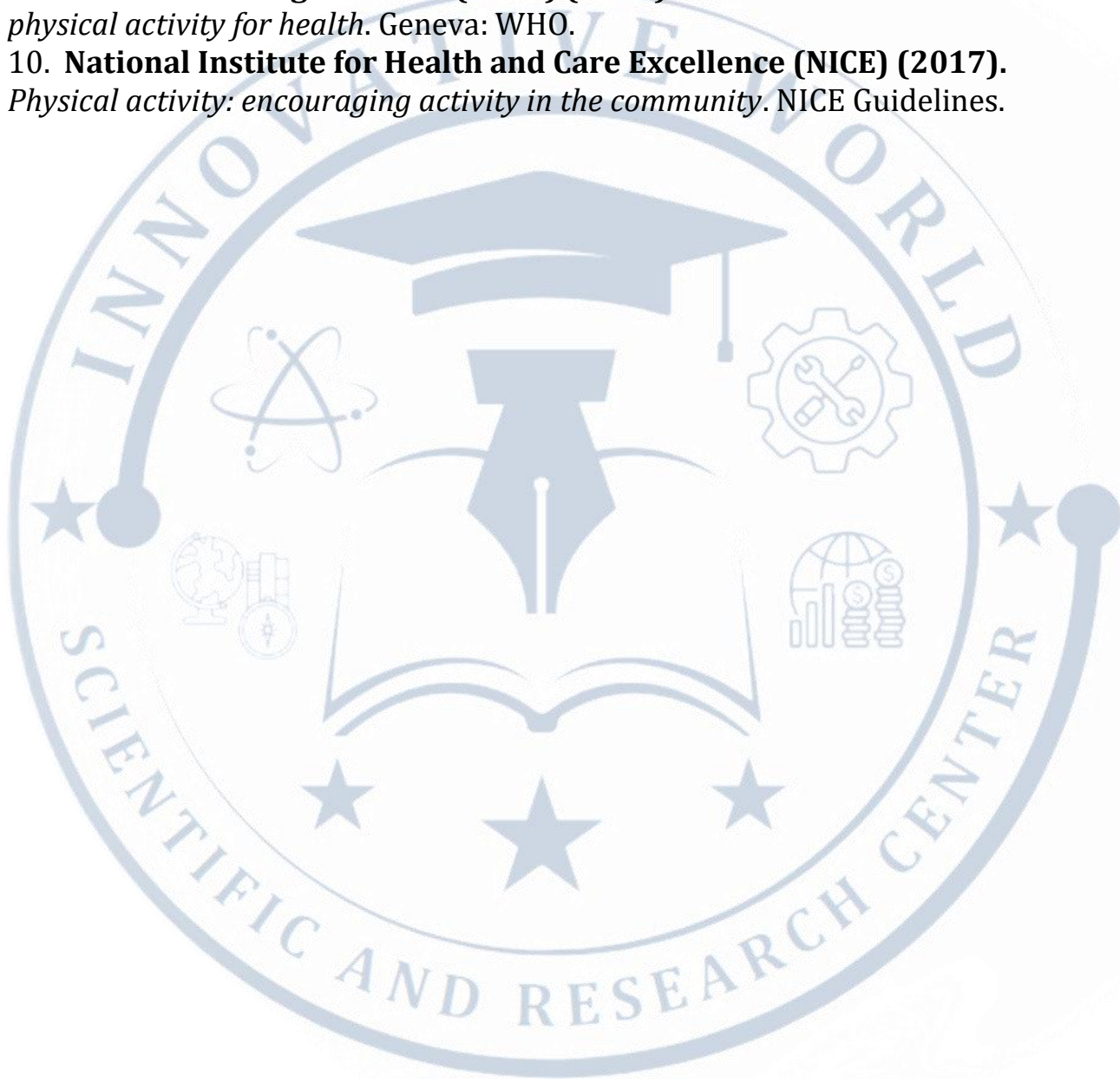
XULOSA

Jismoniy faollik va sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish, yoshlarning umumiy rivojlanishi va salomatligi uchun muhim ahamiyatga ega. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, maktab ta'limi, oilaviy tarbiya va jamiyatdagi pedagogik yondashuvlar orqali sog'lom turmush tarzini shakllantirishda katta imkoniyatlar mavjud. Jismoniy faollik nafaqat organizmning sog'lom bo'lishini ta'minlaydi, balki yoshlarning ruhiy va ta'limda muvaffaqiyatli bo'lishiga ham yordam beradi. Shuningdek, sog'lom turmush tarzini targ'ib qilishda oilaning roli juda katta, chunki oiladagi jismoniy faollik va sog'lom turmush qadriyatlari yoshlar uchun asosiy o'rnak bo'ladi. Buning uchun ta'lim tizimida sog'lom turmush tarzini qo'llab-quvvatlovchi yanada samarali pedagogik metodlar va dasturlarni ishlab chiqish va joriy etish zarur. Pedagoglar, ota-onalar va jamiyatning birgalikdagi sa'y-harakatlari sog'lom turmush tarzining mustahkamlanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. **Shirinova, M. (2017).** *Sog'lom turmush tarzini targ'ib qilishda pedagogik yondashuvlar.* Toshkent: Akademnashr.
2. **Abdullaev, R. (2015).** *Jismoniy faollik va yoshlar salomatligi.* Tashkent: O'zbekistan davlat nashriyoti.
3. **Kamilov, A. (2020).** *Pedagogik modellar va jismoniy tarbiya: Ta'lim tizimida sog'lom turmush tarzini shakllantirish.* Toshkent: Innovatsion ta'lim markazi.
4. **Kocharyan, N. (2018).** *Sog'lom hayot tarzini o'rganish va tarbiyalash metodologiyasi.* Moskva: Nauka.
5. **Smith, J., & Johnson, T. (2019).** *The importance of physical activity in educational settings.* Journal of Educational Psychology, 22(4), 45-58.

6. **Vassilieva, M. (2016).** *The role of family education in fostering a healthy lifestyle.* Pedagogical Review, 31(2), 12-18.
7. **Zakharchenko, V. (2017).** *Physical activity and its influence on adolescent health.* European Journal of Public Health, 28(3), 345-351.
8. **Shamsiev, E., & Murodov, S. (2014).** *Jismoniy faollik va uning ta'limga ta'siri.* Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.
9. **World Health Organization (WHO) (2018).** *Global recommendations on physical activity for health.* Geneva: WHO.
10. **National Institute for Health and Care Excellence (NICE) (2017).** *Physical activity: encouraging activity in the community.* NICE Guidelines.

**SALBIY YOKI IJOBIY SUBYEKTIV BAHO IFODALOVCHI
LEKSIK, FONETIK, MORFOLOGIK BIRLIKLARNING LINGVISTIK
TAHLILI****XUSANOVA NILUFAR SAYDULLOYEVNA**

Farg'ona davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

husanovanilufar9@gmail.com +998904073070

ORCID ID 0009-0006-0444-4014

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek va ingliz tilida salbiy yoki ijobiy subyektiv baho bildiruvchi leksik, fonetik va morfologik birliklar lingvistik jihatdan tahlil etilgan. Salbiy va ijobiy emotsional munosabatni ifodalovchi til vositalarining struktur-semantik va uslubiy xususiyatlari o'rganilgan. O'zbek va ingliz tili materiallari asosida bahoviylikning lingvopragmatik funksiyasi aniqlangan. Tadqiqotning maqsadi til birliklari orqali shaxsiy-emotsional munosabat ifodasini ilmiy asosda aniqlash va bahoviy semantikaning uslubiy-matn hosil qilishdagi o'rnini belgilashdan iborat. Tadqiqotning predmeti sifatida subyektiv baho bildiruvchi sifatlovchilar, bahoviy-emotsional affikslar, ustsegment birliklarning qo'llanish xususiyatlari o'rganildi. Qiyosiy-tipologik metodi, tavsiflash metodi, system tahlil metodlar asosida olib borilgan izlanishlar natijasida ushbu birliklar emotsional ta'sirga ega bo'lib, subyektning shaxsiy munosabatini ifodalashda lingvopragmatik vosita sifatida xizmat qilishi aniqlandi. Tadqiqot xulosalariga ko'ra, bahoviy birliklar nafaqat emotsional-ekspressiv qatlamni shakllantiradi, balki kommunikativ samaradorlikni ham oshiradi.

Аннотация: В данной статье представлен лингвистический анализ лексических, фонетических и морфологических единиц, выражающих положительную или отрицательную субъективную эмоциональную оценку в узбекском и английском языках. Рассматриваются структурно-семантические и стилистические особенности данных единиц. Цель исследования выявить языковые средства выражения субъективно-эмоционального отношения и определить их стилистическое и прагматическое значение. В качестве предмета исследования рассматриваются оценочные прилагательные, аффиксы, звуковые средства и просодические элементы. Результаты, полученные с применением описательного, сравнительного методов, подтверждают, что такие единицы эффективно выполняют функцию выражения личной позиции говорящего и усиливают коммуникативную выразительность речи.

Abstract: This article analyzes lexical, phonetic and morphological units that express subjective evaluation. This article presents a linguistic analysis of lexical, phonetic and morphological units used to express positive and negative subjective evaluation in Uzbek and English. This structural-semantic and stylistic features of linguistic means used to convey positive and negative emotional attitudes are explored. The study is based on data from the Uzbek and English languages. The purpose of the research is to identify the linguistic means of expressing emotional-subjective attitudes and to determine the stylistic and communicative significance of evaluative semantics. The study examines qualitative adjectives, evaluative affixes, sound elements and prosodic features such as intonation and stress. Using descriptive, comparative and interpretative methods, it is concluded that these elements serve as powerful linguistic tools for conveying a speaker's personal attitude and enhancing the expressiveness and communicative impact of speech.

Kalit so'zlar: subyektiv baho, leksik birlik, fonetik vosita, morfologik qo'shimcha, emotsional baho, bahoviy birlik.

Ключевые слова: оценочное отношение, лексическая единица, семантика, стилистика, субъективность.

Key words: evaluative attitudes, lexical units, phonetic and morphological units, positive and negative.

KIRISH

Baho – subyektning atrof-muhitga ijobiy yoki salbiy munosabatini ifoda etuvchi hamda obyektiv va subyektiv omillar yig'indisi bilan tavsiflangan fikr hisoblanadi, modomiki, bunda baho asosiy kommunikativ mazmun sifatida ishtirok etadi. So'zlovchining shaxsiy munosabati, emotsional holati va bahosini til orqali ifodalashning lingvistik asoslarini o'rganadi. Har bir til o'zining bahoviy resurslariga ega bo'lib, ularni vositali yoki bevosita tarzda qo'llash orqali kommunikativ maqsadlarga erishiladi. Tilshunoslikda subyektiv baho ifodasi tilning emotsional-ekspressiv qatlami bilan bevosita bog'liq bo'lib, so'zlovchining muayyan voqelik yoki shaxsga bo'lgan munosabatini ochib beruvchi muhim pragmatik birlik hisoblanadi. Bunday baho ifodasi tildagi turli darajadagi birliklar – leksik, fonetik va morfologik vositalar orqali amalga oshadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Baho munosabatining og'zaki va yozma nutqda ifodalanishi yuzasidan olib borilgan tadqiqotlar jahon va rus tilshunosligida V.I.Dodonov, E.M.Volf, N.D.Arutyunova, S.Bullon, T.A.Znamenskaya, I.V.Arnold, S.F.Barisheva, Z.A.Alimbaeva, G.V.Vekshin, S.M.Gayduchik, O.P.Kryukova, A.A.Ivin va boshqa tadqiqotchilar tomonidan monografik tarzda maxsus o'rganilgan. Nutqda baholash jarayonini o'rganish fonostilistika, fonosemantika, fonopragmatika kabi tilshunoslikning yangi sohalari bilan uzviy bog'liqdir. Bu yo'nalishda dunyo va rus tilshunosligida A.X.Kurat, M.M.Magnus, A.R.Juravlev,

I.Y.Galoshkina, S.V.Voronin, D.L.Lensa, Ye.V.Soloveva, o'zbek tilshunosligida Z.Kabilova, O.Tursunova, A.Haydarov, M.Norova, M.Gaziyeva singari olimlar xizmati bilan yuqorida sanab o'tilgan yo'nalishlar jadal rivojlanib bormoqda.

Shuningdek, o'zbek tilshunosligida fonetik vositalarning stilistik xususiyatlariga bag'ishlangan E. Qilichev, R.Qung'urov, G'.Qambarov, Y.Tojiyev, A.Abdualazizov, S.Karimov, M.Yo'ldashev, G.Yaxshiyeva, A.Abdullayev, K.Saparova, Z.Isaqova, A.Ixtiyorov kabi olimlarning tadqiqotlarida o'zbek tilida subyektiv baho munosabatlarning ifodalanishi, baho ifodalanishining fonostilistik, badiiy-estetik masalalariga alohida e'tibor qaratilgan.

NATIJA VA MUHOKAMA

Baho munosabatining til sathlarida ifodalanishi har bir darajada o'ziga xos lingvistik vositalar bilan amalga oshadi. Bu vositalarning ilmiy-nazariy jihatdan o'rganilishi subyektivlik va baholovchanlik kategoriyasining murakkab, ko'p qatlamli tabiati mavjudligini ko'rsatadi va bu holat har ikki tilda ham boy ifoda imkoniyatlariga ega. Til sathlari orqali bahoni o'rganish esa, subyektivlikni aniqlashda mukammal tizimli yondashuvni ta'minlaydi.

Ijobiy yoki salbiy munosabat turli xil grammatik (morfologik), ayrim so'zlar (leksik), konstruksiyalar (sintaktik), forma va so'zning qo'shilishi (leksik-morfologik), intonatsiya (fonetik) yordamida ifodalanadi.

Leksik sath – subyektiv bahoni ifodalashda eng to'g'ridan-to'g'ri va aniq vosita bo'lib, bunday vositalar o'zida baholovchi sifatlar, emotsional-ekspressiv birliklar, stilistik vositalar va frazeologik ifodalarni jamlaydi. O'zbek va ingliz tilida ham leksik sathda munosabat bildirishda ravishlar, kuchaytiruvchi sifatlar, kuchaytiruvchi frazeologik birliklar, sifat va fe'llarning sinonimik qatori hamda alohida so'zlar yordamida ifodalanadi. Subyektiv munosabatning leksik yo'l bilan ifodalanishida so'zlarning metamorfik ishlatilishi, metonimiya, sinekdoxa, litota hamda o'z leksik ma'no e'tibori bilan kichiklikni, noziklikni bildiruvchi so'zlar alohida kasb etadi.

Baholovchi sifatlar *yaxshi, go'zal, jinkanch, xunuk, aqlli, kaltafahm* so'zlar yordamida bevosita aks ettiradi. Ingliz tilida esa *jolly (quvnoq), pretty (yoqimli, chiroyli), dead, bad (yomon)* kabi leksemalardan ham foydalanish mumkin, ular ko'p hollarda *very (judayam, o'ta)* so'zi o'rnida qo'llaniladi. Masalan: *I'll do everything whatever I jolly well want to (Men o'zim judayam xohlagan hamma narsani qilaman)*. Harakat va holatda esa sinonimiya usulidan foydalanib amalga oshiriladi.

Morfologik sathda shaxsiy munosabat ifodalashovchi lingvistik vositalar yordamida nutq egasining subyektiv bahosi, emotsional holati va muayyan voqea-hodisaga nisbatan individual munosabati grammatik shakllar orqali ifodalanadi. Ikki tilda ham morfemalarlar orqali baho munosabati yuzaga keladi. Ingliz tilida *bas-, mis, dis-, un-* qo'shimchalari salbiy baho bildirgan so'zlar yasaydi: *bastard, misfortune, disbelief, uncheerful*. *-ie, -y* qo'shimchalari esa kichraytirish-erkalash ma'nosini bildirgan otlarni yasab

ijobiy baho hosil qiladi: *doggie, kitty*. O'zbek tilida *-be, bad-* qo'shimchalari salbiy bo'yoqdorlikni hosil qiladi: *bebosh, badfe'l; ba-, xush-* so'z yasovchi qo'shimchalari esa ijobiy baho munosabatini hosil qiladi: *bahavo, xushfe'l*. Ingliz tilida sifat, ot, fe'l so'z turkumlariga oid so'zlarda subyektiv baho munosabatni ifodalashda quydagi prefikslar ancha faol hisoblanadi: *super - , hyper-, out-, over-, ultra-, extra-, multi-, up-, upper-, mega-, sub-, micro-, mini-, un-, in-, ir-, dis-* va hokazo.

Subyektiv bahoning fonetik yo'l bilan ifodalanishida nutq tovushlari, ularning artikulyatsion va akustik xususiyatlari intonatsiya, urg'u, tembr, pauza, ovoz balandligi va tovushlarning cho'zilishi kabi prosodik vositalar muhim rol o'ynaydi, chunki ular nutq egasining hissiy holati va baholovchi munosabatini tinglovchiga ta'sirchan tarzda yetkazish imkonini beradi. Fonetik yo'l bilan ifodalanishida ko'proq intonatsiya, juft so'zlar (otlar) komponentida ayrim fonetik o'zgartirish bilan aks etadi. Ma'lumki, fonetik sath birliklari so'zlovchiga nutq vaziyatiga qarab fonetik vositalardan ijobiy yoki salbiy baholashda foydalaniladi. Shunga qaramasdan, tadqiqotimiz natijalariga tayanib aytishimiz mumkinki, har ikki til vakillari ham salbiy baholash jarayonida unli tovushlarga ko'proq, undosh tovushlarga qisman murojaat qilishadi va voqelikka o'z munosabatlarini bildirishadi.

XULOSA

O'rganilgan tahlillar asosida xulosa qilish mumkinki, til tizimidagi leksik, fonetik va morfologik birliklar shaxsiy-emotsional munosabatni ifodalashda muhim kommunikativ va stilistik yuklamaga ega. Ushbu birliklar til vositalari orqali subyektning voqelik, shaxs yoki hodisalarga bo'lgan ijobiy yoki salbiy munosabatini ifodalashda muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, subyektiv bahoni anglatuvchi birliklarning semantik va pragmatik qiymati matnning emotsional qatlamini boyitadi, uning uslubiy yaxlitligini ta'minlaydi. Shuningdek, tilda mavjud bo'lgan affikslar, ohang va urg'u kabi vositalar bahoviylikning lingvopragmatik darajada ifodalanishiga xizmat qiladi. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, subyektiv baho bildiruvchi birliklar nafaqat nutq egasining ichki munosabati yoritadi, balki tinglovchiga kuchli ta'sirchanlik, samimiyat yetkazadi. Bu esa ularning kommunikativ imkoniyatlarini kengaytiradi va tildagi stilistik rang-baranglikni ta'minlaydi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

- 1.Додонов В.И. Эмоция как ценность. – Москва: Политиздат, 1978.
- 2.Ибрагимова Э. Ўзбек тилида ирония ва ироник мазмун ифодалашнинг усул ҳамда воситалари. Филол. фан. номз. автореф. – Тошкент. 2002.
- 3.Исакова З. Инглиз ва ўзбек тилларида баҳо муносабатининг ифодаланиши: Филол. фан. ном. ...дисс. автореф. – Наманган. 2022.
- 4.Қунғуров Р., Субъектив баҳо формаларининг семантик ва стилистик хусусиятлари. – Тошкент: Фан, 1980.

- 5.Қунғуров Р. Ўзбек тилида тасвирий сўзлар. – Тошкент. 1966.
- 6.Dusmatov X., Mahmudova Z. Uslubshunoslik asoslari., Farg'ona: Classik, 2021.
- 7.Leech G.N. Principles of Pragmatics. – London, NY; Logman, 1983.
- 8.Ixtiyorov A. Turli tizimli tillarda subyektiv munosabat semantikasi va uning lingvokulturologik xususiyatlari (ingliz va o'zbek tillari misolida): Filol. fan. nom...diss. avtoref. – Namangan. 2024.

SUBYEKTIV BAHONING LEKSIK SATHDA IFODALANISHI**Xusanova Nilufar Saydulloyevna**

FarDU mustaqil izlanuvchisi

husanovanilufar9@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada subyektiv bahoning leksik sathda ifodalanish xususiyatlari tahlil qilinadi. Muallif tomonidan bahoviy leksik birliklar semantik jihatdan tasniflanib, ularning subyektiv-emotsional qiymati ochib berilgan. O'zbek va ingliz tili materiallari asosida ijobiy, salbiy va neytral baho bildiruvchi so'zlar, ularning konnotativ va aksiologik xususiyatlari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: subyektiv baho, leksik sath, aksiologik leksika, ijobiy baho, salbiy baho, semantika.

Abstract: This article analyzes the lexical means of expressing subjective evaluation. The author classifies evaluative lexical units in Uzbek and English and examines their semantic, connotative and axiological features. The study focuses on positive, negative and neutral evaluative words as a key part of subjective meaning expression in the lexical system.

Keywords: subjective evaluation, lexical level, axiological lexicon, positive meaning, negative meaning, semantics

KIRISH

Subyektiv baho til vositalari orqali shaxsning hodisalarga, odam va predmetlarga bo'lgan ichki munosabatini ifodalashga xizmat qiladi. Leksik sathda bunday baho asosan, konnotativ ma'no, semantic qiymat, metafora, epitet, litota birliklar orqali amalga oshadi. Subyektiv baho bildiruvchi leksik birliklar qadimdan xalqning axloqiy, estetik va madaniy qadriyatlariga bevosita bog'liq bo'lgan. Bu jarayon xalqning madaniy va ijtimoiy dunyoqarashi bilan uzviy bog'liq holda shakllangan. Ushbu maqolada ijobiy va salbiy baho bildiruvchi so'zlarning leksik-semantik xususiyatlari, ular orqali subyektiv-emotsional munosabat ifodalanishi tahlil qilingan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Tilshunos olim R.Qung'urov subyektiv bahoni leksik, morfologik va fonetik sathlarda tahlil qilib, leksik birliklarning bahoviy yuklamasini alohida o'rganadi. Olim o'zining "Subyektiv baho formalari" nomli ilmiy izlanmasida subyektiv baho munosabatining tilning turli sathlarida, xususan, leksik, morfologik va fonetik qatlamlarida ifodalanishini kompleks tarzda tahlil qilgan. Muallif ushbu sathlar orqali baho bildiruvchi vositalarning shakl, mazmun va funksional xususiyatlarini aniqlab, ularning subyektivlik darajasi, emotsional-ekspressiv yuklamasi va kommunikativ vazifasiga alohida e'tibor qaratdi. Jumladan, fonetik sathda intonatsiya, urgu, to'htam, morfologik sathda esa affiksial birliklarning (kichraytiruvchi, erkalovchi

qo'shimchalarning), leksik sathda esa bahoviy so'zlar, metaforik va emotsional leksik birliklarning subyektiv munosabatini ifodalashdagi roli keng yoritilgan.

Tilshunos E.Ibragimovanning "O'zbek tili leksikasining aksiologik tadqiqi" nomli ilmiy asari bu masalaga aksiologik yondashuv asosida qaradi. E.Ibragimova o'zining o'quv-uslubiy qo'llanmasida aksiologik bahoning ham falsafiy, ham lingvistik kategoriya sifatida namoyon bo'lishi, bahoning estetik funksiyasini tahlil etib, baho munosabatlarini predmetning ma'nosini va belgisini bildiruvchi, shuningdek, harakat va holatni ifodalovchi leksik vositalar asosida tahlil qilib, ularni semantik mezonlarga ko'ra guruhlariga ajratgan holada o'rgandi.

Tilshunos olim Z.Isaqova o'zining ilmiy izlanishlarida subyektiv baho munosabatlarining ifodalanishini nazariy va amaliy jihatdan chuqur o'rganib, ularni ekspressivlik holatiga ko'ra 3 darajaga ajratishni taklif etadi. Unga ko'ra, bahoviy ifodalar: quyi, o'rta, yuqori darajali bo'lishi mumkin. Bu darajalanish, avvalo, baho bildiruvchi til birliklarining emotsional-ekspressiv yuklamasi, semantik intensivligi hamda subyektiv hodisa yoki shaxsga nisbatan bildirgan munosabatining darajasiga qarab belgilanadi. Z.Isaqova o'zbek va ingliz tillarida baho munosabatining grammatik sathda ya'ni, morfologik va sintaktik vositalar orqali ifodalanishini tahlil qilgan. Ingliz tilida qo'shimchalar orqali salbiy yoki ijobiy baho bildiruvchi so'zlar yasash holatlarini chog'ishtirma o'rganish asosida tahlil qilgan.

A.Ixtiyorov baho munosabatiga bag'ishlangan tadqiqot ishida lug'aviy sath bo'lgan leksema va frazemalarning ijobiy yoki salbiy munosabat ifodalash holatlari hamda so'z birikmasi va gaplarning subyektiv munosabat semantikasini ifodalash xususiyatlari, o'xshatish kategoriyalari va metofoarlardan foydalanish orqali subyektiv munosabat semantikasining shakllantirish xususiyatlarini ochib bergan.

NATIJALAR

Subyektiv baho leksik sathda, avvalo, bahoviy yuklamaga ega bo'lgan sifatlar, otlar, fe'llar modal birliklar orqali ifodalanadi. Leksik birliklar orqali insonning shaxsiy, emotsional munosabti til tizimida semantik qavatlar orqali ifodalanadi. Jumladan, *dono, halol, fidoyi, oqko'ngil* kabi sifatlar ijobiy bahoni bildiruvchi asosiy leksik vositalar sifatida ajralib turadi. Shu bilan birga, *kaltafahm, yolg'onchi, pala-partish, beshafqat* kabi salbiy yuklamali birliklar tanqidiy yoki nafratga yo'g'rilgan bahoni anglatadi.

Shuningdek, leksik sathda subyektiv baho ifodalanishiga o'xshatishlar, metaforalar va iboralar muhim rol o'ynaydi. Masalan, *ko'ngli oq, yuragi tosh, tili zahar, qulog'iga kirmadi* kabi iboralar oddiy tavsifdan tashqari, obrazli baho ham beradi. Ular tuyg'ularni kuchaytirish, axloqiy pozitsiyani bildirish salbiy yoki ijobiy munosabatni ifodalashga xizmat qiladi.

Bundan tashqari ba'zi birliklar matn yoki vaziyatga qarab ijobiy yoki salbiy ma'no kasb etishi mumkin. Masalan, *sodda, sho'x, oddiy* kabi birliklar ba'zi holatlarda ijobiy, ayrim vaziyatlarda esa tanqidiy ma'noda ishlatiladi.

Tilimizda keng qo'llaniladigan taqlidiy so'zlar – g'o'ng'ir-g'o'ng'ir, shildir-shildir, duv-duv, qars-qurs kabi birliklar obrazni kuchaytirish, emotsional muhit yaratish hamda subyektiv kayfiyatni berishda xizmat qiladi. Bu birliklar ko'pincha badiiy matnlarda yoki emotsional nutqda ishlatiladi.

Umuman olganda, leksik sathda subyektiv baho ifodasi semantik, emotsional, konnotativ va aksiologik xususiyatga ega bo'lgan birliklar orqali amalga oshadi. Bu vositalar so'zlovchining ichki dunyosi, axloqiy pozitsiyasi va estetik bahosini ifoda etuvchi kuchli til zahirasi hisoblanadi

XULOSA

Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, leksik sathda baho ifodalovchi birliklar badiiy adabiyotda, ommaviy axborot vositalarida va og'zaki nutqda subyektivlikni aks ettirishda samarali kommunikativ vosita sifatida faol ishlatiladi. Bu esa ularni zamonaviy tilshunoslik, xususan aksiologik semantika va funksional-progmatika tadqiqotlar doirasida o'rganish zaruratini yana-da kuchaytiradi.

ADABIYOTLAR RO'YHATI (REFERENCES)

1. Додонов В.И. Эмоция как ценность. – Москва: Политиздат, 1978.
2. Ибрагимова Э. Ўзбек тилида ирония ва ироник мазмун ифодалашнинг усул хамда воситалари. Филол. фан. номз. автореф. – Тошкент. 2002.
3. Исакова З. Инглиз ва ўзбек тилларида баҳо муносабатининг ифодаланиши: Филол. фан. ном. ...дисс. автореф. – Наманган. 2022.
4. Қўнғуров Р., Субъектив баҳо формаларининг семантик ва стилистик хусусиятлари. – Тошкент: Фан, 1980.
5. Қўнғуров Р. Ўзбек тилида тасвирий сўзлар. – Тошкент. 1966.
6. Dusmatov X., Mahmudova Z. Uslubshunoslik asoslari, Farg'ona: Classik, 2021.
7. Leech G.N. Principles of Pragmatics. – London, NY; Logman, 1983.
8. Ixtiyorov A. Turli tizimli tillarda subyektiv munosabat semantikasi va uning lingvokulturologik xususiyatlari (ingliz va o'zbek tillari misolida): Filol. fan. nom...diss. avtoref. – Namangan. 2024.

Структурно - содержательные компоненты аргументативной компетенции учащихся 8-9 классов в устной речи

Бурибаева Азиза Исматиллаевна

Докторант Гулистанского Государственного университета

aziza198309@gmail.com

Аннотация: В статье рассматриваются когнитивно-процессуальные особенности формирования аргументативной компетенции у учащихся 8-9 классов. Основное внимание уделяется структуре и содержанию аргументативной компетенции, включая когнитивный и процессуальный блоки, как это предложено В. В. Дацюком. Обсуждается важность овладения стратегиями аргументации и языковыми средствами для эффективного выражения аргументированной речи в контексте общения, убеждения и обмена мнениями. Также подчеркивается необходимость интеграции лингво-дискурсивного компонента, связанного с вербальным оформлением аргументации. Статья опирается на существующие исследования в области аргументативной компетенции и предлагает структурную модель, которая может быть использована для разработки учебных программ и методик обучения устной речи.

Ключевые слова: Аргументативная компетенция, учащиеся 8-9 классов, устная речь, когнитивно-процессуальный компонент, лингво-дискурсивный компонент, стратегии аргументации, обучение устной речи.

Введение: В логике развития мыслей относительно когнитивно-процессуальных особенностях «Аргументативной личности» объективно будет уделить внимание структуре и содержанию аргументативной компетенции учащихся 8-9 классов. В. В. Дацюк [2016] представляет компонентный состав аргументативной компетенции, которая соотносится с организацией аргументативного дискурса и владением коммуникативными стратегиями рассуждения и убеждения. Принимая во внимание, что компетенция формулируется в терминах «знания, навыки и умения» В. В. Дацюк, связывает их с умением формулировать и обосновывать тезис с целью убеждения и своего видения в отношении чего-либо «с корректным и осознанным использованием схем и приемов аргументации, которые реализуются посредством конкретных речевых тактик и речевых актов, являющихся единицами аргументативных стратегий англоязычного делового дискурса» [2016, с.199]. В соответствии идей В.В.Дацюк [2016, с.200], аргументативная компетенция включает два блока: 1) когнитивный блок (совокупность знаний о специфике аргументативных стратегий

англоязычного делового дискурса в ситуациях общения); 2) процессуальный блок (совокупность навыков и умений, которые позволяют в соответствии знаний строить аргументативные стратегии англоязычного дискурса). В нашем исследовании, студенты овладеют стратегиями аргументации и языковыми средствами выражения аргументированной речи в контексте обмена информацией, убеждения или выражения своего мнения. Недаром в обучении устной речи используется стратегический подход.

Принимая во внимание исследования, непосредственно касающихся аргументативной компетенции [Гаврилова 2011; Дацюк 2016] представим наше видение структурно-содержательных компонентов аргументативной компетенции в устной речи (Рисунок 2.2).

Результаты данной модели аргументативной компетенции учтены особенности самой природы аргументации и аргументативной личности, чтобы быть эффективным в области аргументированной речи на уровне языковой корректности и свободного формулирования аргументированной речи (fluency – четкое обоснование своей позиции и убеждение в своей правоте) на английском языке, учащиеся 8-9 классов средней общеобразовательной школы должны овладеть следующими знаниями, навыками и умениями, представленные в Рисунке 2.2.

В заключении был сделан вывод о том что, процесс формирования аргументативной личности в области устной речи должен осуществляться соответственно логическим и психологическим аргументам (Таблица 2.2), а также содержанию когнитивно-процессуального и лингво-дискурсивного компонентов (Рисунок 2.2). В этом случае учащиеся смогут рассуждать, оперируя фактами, мнениями и приходить к определенным решениям.

Таким образом, можно сказать результаты нашего исследования могут служить основой для дальнейших разработок учебных программ и методик, направленных на улучшение качества образования в области аргументации. Будущее исследование может сосредоточиться на практических аспектах внедрения предложенной модели в учебный процесс, а также на оценке ее эффективности в различных образовательных контекстах.

Список литературы:

1. Дацюк, В. В. (2016). Компоненты аргументативной компетенции когнитивный и процессуальный подходы. Журнал педагогических исследований 12(3), 198-205.
2. Иванова, Е. П., & Смирнов, А. И. (2018). Стратегии аргументации в устной речи: методические рекомендации для преподавателей. Санкт-Петербург: Издательство "Наука".
3. Петрова, М. В., & Кузнецов, Д. С. (2020). Развитие критического мышления через аргументацию в школьном обучении. Журнал современных образовательных технологий, 5(2), 45-58.
4. Федорова, О. С., & Васильев, Р. Н. (2021). Аргументативная речь как средство формирования гражданской позиции у подростков. Журнал социологии образования, 8(1), 78-89.

**GENDER MARKERLARINING TIL TIZIMIDA NAMOYON BO'LISHI:
SEMANTIK VA PRAGMATIK TAHLIL****Komilova Nilufar Abdilkadimovna**Farg'ona davlat universiteti
Til o'rgatish markazi rahbari, PhD
Orcid: 0000-0003-2618-6010
a.komilova@pf.fdu.uz

Annotatsiya. Ushbu maqola til tizimidagi gender markerlarining semantik va pragmatik xususiyatlarini tahlil qilishga bag'ishlangan. Tadqiqot gender kategoriyasining lingvistik ifodalanishi, uning turli til darajalarida namoyon bo'lishi va pragmatik kontekstdagi funksional rolini o'rganadi. Maqolada gender markerlarining morfologik, leksikal va sintaktik jihatdan tizimli tahlili berilgan. Tadqiqot natijalarida gender kategoriyasining til tizimidagi murakkab tabiyati va uning ijtimoiy-madaniy kontekstga bog'liqligi aniqlangan.

Kalit so'zlar: gender markerlari, semantik tahlil, pragmatika, til tizimi, gender kategoriyasi, lingvistik tahlil

Abstract. This article is devoted to the analysis of the semantic and pragmatic properties of gender markers in the language system. The study examines the linguistic representation of the gender category, its manifestation at different language levels, and its functional role in the pragmatic context. The article provides a systematic analysis of gender markers in morphological, lexical, and syntactic terms. The results of the study reveal the complex nature of the gender category in the language system and its dependence on the socio-cultural context.

Keywords: gender markers, semantic analysis, pragmatics, language system, gender category, linguistic analysis

KIRISH

Zamonaviy tilshunoslikda gender masalasi alohida ahamiyat kasb etadi va bu soha tilning ijtimoiy tabiyatini tushinishda muhim o'rin tutadi. Gender markerlarining til tizimidagi namoyon bo'lishi muammosi bir necha o'n yillardan beri tilshunoslar e'tiborida bo'lib kelmoqda [1]. Til va gender o'rtasidagi murakkab munosabatlar nafaqat grammatik kategoriyalar darajasida, balki leksikal, semantik va pragmatik darajalarida ham kuzatiladi.

Gender kategoriyasi turli tillarda turlicha ifodalanadi va bu farqlar tillarning tipologik xususiyatlari bilan chambarchas bog'liq [2]. Ba'zi tillarda gender grammatik kategoriya sifatida majburiy ravishda ifodalansa, boshqa tillarda u leksikal vositalar orqali aks etadi. O'zbek tilida gender markerlarining o'ziga xos ifoda topish usullari mavjud bo'lib, bu masala chuqur tadqiqot talab etadi.

Tadqiqotning dolzarbligi gender lingvistikasining rivojlanishi va tilning ijtimoiy funksiyalarini yanada chuqur tushunish zarurati bilan bog'liq. Gender markerlarining semantik va pragmatik tahlili til va jamiyat o'rtasidagi murakkab bog'liqliklarni ochib berishga yordam beradi [3].

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Gender lingvistikasi sohasidagi tadqiqotlar XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab faol rivojlana boshladi. Rus tilshunosligi an'analarida gender kategoriyasi asosan grammatik jihatdan o'rganilgan [4]. Rossiyalik olimlar gender markerlarining morfologik xususiyatlariga alohida e'tibor qaratib, bu kategoriyaning til tizimidagi o'rnini belgilab berdilar.

O'zbek tilshunosligida gender masalasi nisbatan kam o'rganilgan bo'lib, asosan etnopsixolingvistik nuqtayi nazardan yondashilgan [5]. Mahalliy tadqiqotchilar gender markerlarining madaniy va ijtimoiy kontekstdagi rolini ta'kidlab, ularning milliy o'ziga xosliklarini aniqlashga harakat qildilar. Bu boradagi ishlar asosan leksikal material tahlili va frazeologik birliklarning genderga aloqador semantikasini o'rganishga qaratilgan.

Xorijiy adabiyotlarda gender lingvistikasi keng qamrovli tadqiq etilgan [6]. Ayniqsa, feminizm nazariyasi ta'sirida rivojlangan gender tadqiqotlari tilning patriarxal tuzilishini ochib berishga qaratilgan. Sotsiolingvistik yondashuvlar gender markerlarining ijtimoiy tabaqalanish va hokimiyat munosabatlari bilan bog'liqligini ko'rsatdi.

Semantik tahlil metodologiyasi gender markerlarining ma'no strukturasini aniqlashga qaratilgan [7]. Bu yondashuv so'zlarning denotativ va konnotativ ma'nolarini ajratib, gender stereotiplarining tilga singib ketish mexanizmlarini o'rganadi. Semantik maydonlar nazariyasi gender konseptlarining tizimli tahlilida muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Pragmatik tahlil gender markerlarining nutqiy faoliyatdagi funksional rolini o'rganadi [8]. Bu metodologiya til vositalarining kontekstga bog'liq ravishda qanday ma'no hosil qilishini va ijtimoiy munosabatlarga ta'sir ko'rsatishini tahlil qiladi. Pragmatik yondashuv gender markerlarining implisit ma'nolarini ochib berishga imkon beradi.

Korpus lingvistikasi usullari gender markerlarining ishlatilish chastotasi va kontekstual xususiyatlarini aniqlashda samarali vosita hisoblanadi [9]. Katta hajmdagi matnli materiallar tahlili gender markerlarining real nutqda qanday funkcionallashini ko'rsatadi va tilning gender jihatdan neytralligi yoki neytralsizligi haqida xulosalar chiqarishga imkon beradi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Gender markerlarining o'zbek tilida namoyon bo'lish xususiyatlari tahlili shuni ko'rsatdiki, bu kategoriya asosan leksikal va semantik vositalar orqali ifodalanadi. Grammatik gender kategoriyasi o'zbek tilida majburiy emas, biroq gender ma'nosi turli tilshunoslik vositalari orqali aks ettiriladi.

Morfologik darajada gender markerlari cheklangan miqdorda kuzatiladi. Asosan, ayrim suffikslar orqali ayollik yoki erkaklik ma'nosi ifodalanishi mumkin, biroq bu sistemali xarakter kasb etmaydi. Masalan, "o'qituvchi" so'zi gender jihatdan neytral bo'lsa-da, kontekst orqali uning gender ma'nosi aniqlanadi.

Leksikal darajada gender markerlari kengroq tarqalgan. O'zbek tilida erkaklik va ayollik bilan bog'laq bo'lgan so'zlar alohida semantik guruhlarini tashkil etadi. Bu so'zlar nafaqat biologik jinsni, balki ijtimoiy rollar va stereotiplarni ham aks ettiradi. Leksikal gender markerlarining semantik tahlili shuni ko'rsatadiki, ular madaniy qadriyatlar va an'analarni aks ettiruvchi muhim vositalardir.

Sintaktik konstruksiyalar darajasida gender markerlari pragmatik kontekst orqali namoyon bo'ladi. Gap tuzilishi va so'z tartibi gender ma'nosini yuzaga keltirishi mumkin. Ayniqsa, shaxs olmoshlari va ko'rsatish olmoshlarining ishlatilishi gender kontekstini belgilashda muhim rol o'ynaydi.

Semantik maydonlar tahlili gender markerlarining konseptual tizimini ochib beradi. O'zbek tilida gender bilan bog'liq konseptlar asosan oila, mehnat, ijtimoiy status va shaxsiy xususiyatlar atrofida to'plangan. Bu konseptlar madaniy stereotiplar va ijtimoiy taxlitlarni aks ettiradi.

Pragmatik kontekstda gender markerlari nutqiy aktlarning samaradorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ular muloqotchilar o'rtasidagi ijtimoiy masofani belgilash, hurmat va rasmiylik darajasini ifodalash uchun ishlatiladi. Gender markerlarining pragmatik funksiyasi kontekstga bog'liq ravishda o'zgaradi va nutq vaziyatiga mos keladi.

Pragmatik funksiyalarning chuqurroq tahlili shuni ko'rsatadiki, gender markerlari o'zbek tilida nafaqat ma'lum shaxsni belgilash, balki muloqot jarayonida ijtimoiy iyerarxiya va madaniy normalarni saqlab qolish maqsadida ham qo'llaniladi. Ayniqsa, rasmiy muloqot sharoitlarida gender markerlarining ishlatilishi aniq pragmatik maqsadlarga xizmat qiladi. Masalan, "onam", "opam", "singlim" kabi qarindoshlik bildiruvchi so'zlar nafaqat oilaviy aloqalarni, balki ijtimoiy hurmat va yaqinlik darajasini ham ifodalaydi. Bu so'zlarning semantik tarkibi gender ma'nosi bilan birga madaniy qadriyatlar va an'anaviy munosabatlarni ham o'z ichiga oladi. Pragmatik kontekstda bu markerlar muloqotchilar o'rtasidagi masofani sozlash va mos munosabat o'rnatish uchun muhim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Diskurs tahlili natijalarida aniqlangki, gender markerlarining ishlatilishi nutq janrlariga bog'liq ravishda farqlanadi. Rasmiy-idoraviy nutqda gender markerlari neytralroq shakllarda ishlatilsa, ommaviy axborot vositalarida ular ko'proq stereotipik ma'nolarni namoyon etadi. Adabiy matnlarda gender markerlari badiiy tasvirning muhim elementi bo'lib, personajlarning ijtimoiy maqomi va shaxsiy xususiyatlarini ochib berishda xizmat qiladi. Og'zaki nutqda esa bu markerlar spontan ravishda ishlatiladi va ko'pincha noaniq,

kontekstga bog'liq ma'nolarni ifodalaydi. Bu xilma-xillik gender markerlarining tilshunoslik tizimidagi murakkab tabiyatini ko'rsatadi va ularning pragmatik potentsialining boy ekanligini tasdiqlaydi.

Konnotativ ma'nolarning tahlili jarayonida aniqlangki, o'zbek tilidagi gender markerlari nafaqat bevosita ma'no, balki qo'shimcha, yashirin ma'nolarni ham tashiydi. Bu yashirin ma'nolar asosan madaniy stereotiplar va ijtimoiy taxlitlar orqali shakllanadi. Masalan, ayollik bilan bog'liq so'zlar ko'pincha mehribonlik, g'amxo'rlik, sabr-toqat kabi sifatlarni anglatadi, erkaklik markerlari kuch, qat'iylilik, mas'uliyat kabi xususiyatlar bilan bog'lanadi. Biroq, bu konnotativ ma'nolar vaqt o'tishi bilan o'zgarishi mumkin va ijtimoiy o'zgarishlar ta'sirida yangi semantik soyalar kasb etishi mumkin. Zamonaviy o'zbek tilida gender markerlarining an'anaviy konnotativ ma'nolari ba'zan qayta ko'rib chiqilayotgani kuzatilmoqda, bu esa tilning ijtimoiy o'zgarishlarga moslashish qobiliyatini ko'rsatadi.

Leksikal-semantik guruhlarining tizimli tahlili gender markerlarining o'zbek tilida qanday tarqalganligini va ular orasidagi munosabatlarni ochib beradi. Birinchi navbatda, oilaviy munosabatlar sohasiga oid so'zlar eng keng tarqalgan gender markerlari hisoblanadi. Bu guruhga qarindoshlik bildiruvchi barcha so'zlar kiradi va ular aniq gender ma'nosiga ega. Ikkinchi muhim guruh kasb-kor nomlarini o'z ichiga oladi, bunda ba'zi kasblar an'anaviy ravishda ma'lum gender bilan bog'langan. Uchinchi guruh shaxsiy xususiyatlar va xarakter belgilarini ifodalovchi so'zlardan iborat bo'lib, bu so'zlar ko'pincha gender stereotiplari bilan chambarchas bog'liq. To'rtinchi guruh ijtimoiy rollar va maqomlarni bildiruvchi so'zlarni qamrab oladi. Bu guruhlardagi so'zlarning semantik tahlili gender markerlarining til tizimidagi taqsimotini va ularning o'zaro ta'sirini tushunishga yordam beradi.

Sintaktik konstruksiyalar darajasida gender markerlarining namoyon bo'lishi alohida tadqiqot natijalarini berdi. O'zbek tilida gap a'zolarining joylashuvi va ularning o'zaro bog'liqligida gender ma'nosi yuzaga kelishi mumkin. Ayniqsa, ega va kesim o'rtasidagi muvofiqlik gender kontekstini belgilashda muhim rol o'ynaydi. Olmoshlarning ishlatilishi ham gender ma'nosini aniqlashtirish uchun muhim sintaktik vosita hisoblanadi. Qo'shma gaplarda gender markerlari turli qismlarda takrorlanishi yoki o'zgarishi sintaktik kohezivni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Ko'makchi so'zlar va bog'lovchilar orqali ham gender ma'nosi kuchaytirilishi yoki zaiflashtirishi mumkin. Bu sintaktik xususiyatlar gender markerlarining nafaqat leksikal, balki grammatik jihatdan ham muhim ekanligini ko'rsatadi.

Pragmatik implikaturalar tahlili gender markerlarining noaniq, lekin muhim ma'nolarini ochib beradi. Bu markerlar orqali nutqchi o'z munosabatini, baholashini va shaxsiy pozitsiyasini ifoda etishi mumkin. Kontekst nazariyasi asosida olib borilgan tahlil shuni ko'rsatdiki, gender markerlari ko'pincha bevosita aytilmagan ma'nolarni tashiydi va tinglovchi

tomonidan implikativ tarzda tushuniladi. Bu jarayon madaniy bilimlar va ijtimoiy tajribaga asoslanadi. Gender markerlarining pragmatik implikaturalari nutq aktining muvaffaqiyatli amalga oshirilishida muhim rol o'ynaydi va muloqot samaradorligini ta'minlaydi. Ayrim hollarda bu implikaturalar noto'g'ri tushunilishi muloqot xatolariga olib kelishi mumkin, bu esa gender markerlarining ehtiyotkorlik bilan ishlatilishi zarurligini ko'rsatadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Gender markerlarining til tizimidagi namoyon bo'lishi murakkab va ko'p qirrali jarayondir. O'zbek tilida gender kategoriyasi grammatik majburiylik sifatida emas, balki semantik va pragmatik vositalar orqali ifodalanadi. Bu xususiyat tilning tipologik tabiyati va milliy-madaniy o'ziga xosliklari bilan bog'liq.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, gender markerlari nafaqat biologik jinsni, balki ijtimoiy rollar, madaniy stereotiplar va shaxsiy xususiyatlarni ham aks ettiradi. Ularning semantik va pragmatik funksiyalari kontekstga bog'liq ravishda o'zgaradi va nutqiy faoliyatning turli jihatlarini ta'minlaydi.

Kelajakda gender markerlarining korpus lingvistikasi asosida kengroq tadqiq etilishi va ularning zamonaviy nutqdagi o'zgarishlari dinamikasini o'rganish zarur. Bundan tashqari, gender markerlarining boshqa til kategoriyalari bilan o'zaro ta'siri ham alohida tadqiqot mavzusi bo'lishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mahmudov, N. (2019). O'zbek tilida gender kategoriyasining semantik xususiyatlari. Toshkent: Fan nashriyoti.
2. Yo'ldoshev, B. (2020). Til va jamiyat munosabatlari. O'zbek tili va adabiyoti jurnali, 3(45), 12-18.
3. Karimova, D. (2021). Gender lingvistikasining nazariy asoslari. Tilshunoslik masalalari, 2(78), 34-42.
4. Umarova, S. (2018). Zamonaviy o'zbek tilida gender markerlarining leksikal ifodalanishi. Filologiya va lingvistika, 4(23), 89-95.
5. Иванова, Е.А. (2020). Гендерные маркеры в тюркских языках: сравнительный анализ. Филологические науки, 15(3), 45-52.
6. Петрова, М.В. (2019). Семантика гендерных категорий в современной лингвистике. Вестник Московского университета, 7(2), 78-85.
7. Сидоров, А.И. (2021). Прагматические аспекты гендерной лингвистики. Языкознание и литературоведение, 12(4), 123-130.
8. Cameron, D. (2020). Gender and Language: Current Perspectives. Cambridge: Cambridge University Press.
9. Holmes, J. (2019). An Introduction to Sociolinguistics. London: Routledge.
10. Tannen, D. (2021). Gender and Discourse. Oxford: Oxford University Press.

Pronunciation Challenges Faced by Uzbek Learners of English

Sayfullayeva Mohinabonu Ulug'bekovna

Student of English Philology Faculty, UZSWLU

sayfullayevamoxinabonu4@gmail.com

ABSTRACT: This study investigates the particular pronunciation difficulties encountered by Uzbek learners in acquiring English. It focuses on important phonetic difficulties such as mispronounced consonants and vowels, improper stress placement, and intonation problems. A mixed-methods strategy was used to identify mistake associated with Uzbek phonology. The research included surveys and a pronunciation assessment among 30 second-year university students, the research highlights recurring error patterns linked to the influence of Uzbek phonology. Results indicate that learners commonly struggle with English sounds like /θ/, /ð/, and /v/, as well as distinguishing vowel lengths. The study concludes that customized phonetic training, increased exposure to native English pronunciation, and focused listening exercises can significantly improve learners' pronunciation abilities.

Keywords: pronunciation, phonetics, Uzbek learners, English, phonological interference, language learners

INTRODUCTION

English has become an essential tool for professional communication and academic success in today's globalized world. However, many Uzbek university students, despite having a good command of vocabulary and syntax, face major obstacles in spoken communication due to pronunciation problems. These difficulties often place them at a disadvantage, especially during presentations, any setting that requires oral fluency or job interview. According to Seidlhofer (2001), "pronunciation is not only about producing correct sounds; it also reflects a speaker's identity and their belonging to specific communities" (p. 56). This means mispronunciation can unintentionally affect how others perceive a speaker's confidence or ability.

Fresh graduates are particularly vulnerable in this regard. Many graduates fail to impress prospective employers not because of a lack of knowledge, but due to their inability to articulate thoughts clearly. This difficulty becomes more noticeable during classroom debates and oral presentations where poor pronunciation can lead to embarrassment and loss of self-confidence. Over time, such experiences may discourage students from actively participating in professional and academic conversation.

Research conducted in Uzbek universities indicates that pronunciation issues are among the most persistent problems for English language learners. According to Babajanova and Babadjanova (2023), students commonly

struggle with English sounds that do not exist in Uzbek, such as /θ/, /ð/, and /v/, as well as with stress and intonation patterns (pp. 459–460). These problems are frequently rooted in first-language interference, which makes it hard for learners to tell the difference between voiced and voiceless consonants or short and long vowels.

Pronunciation problems is not only a linguistic concern but also a psychological one. Pupils who pronounce words incorrectly frequently experience self-consciousness, which impacts their willingness to speak publicly. This affects their academic performance and limits their career prospects. As Seidlhofer (2001) emphasizes, pronunciation plays a central role in enabling learners to participate in social and professional communities confidently (pp. 56–65). Therefore, more pronunciation training should be given greater attention in English language classrooms, particularly at the university level.

Despite being aware of its significance, in Uzbekistan many English programs still place minimal emphasis on pronunciation instruction. The focus is mostly on reading and writing skills, leaving oral fluency and phonetic competence underdeveloped. This gap in teaching practice makes it essential to develop targeted pronunciation interventions, such as listening-based activities, native-speaker exposure, and phonetic drills.

In summary, the literature clearly illustrates that pronunciation affects both personal confidence and linguistic performance. As Uzbek learners continue to engage with English in academic and professional settings, improving their pronunciation must become a core component of language instruction.

METHODOLOGY

This study employed a mixed-methods research design to investigate the pronunciation challenges faced by Uzbek learners of English. Both quantitative and qualitative data were collected to gain a comprehensive understanding of the issue.

3.1 Participants

The participants included 30 second-year undergraduate students from the English Philology department at a major university in Uzbekistan. All participants had studied English for at least five years and had intermediate-level English proficiency (B1–B2 on the CEFR scale).

3.2 Instruments

Two primary tools were used:

A pronunciation diagnostic test, which included 20 words and 10 sentences designed to assess segmental and suprasegmental pronunciation features.

A questionnaire, adapted from Fraser (2000), which asked students to self-assess their pronunciation difficulties and learning strategies. It included both multiple-choice and open-ended questions.

3.3 Procedure

Students were recorded individually while reading the test materials aloud. Their pronunciation was then evaluated by two expert raters using an analytic rubric covering sound accuracy, word stress, intonation, and fluency. After the recordings, the questionnaire was administered in written form. Ethical approval was obtained, and participants gave informed consent.

3.4 Data Analysis

Quantitative data (error frequencies, test scores) were analyzed using basic descriptive statistics, including percentages and averages. Qualitative data from open-ended questionnaire responses were thematically analyzed to identify patterns in learners' perceptions and challenges.

Results

The analysis revealed several consistent patterns in learners' pronunciation errors:

4.1 Segmental Errors

Interdental sounds (/θ/ and /ð/) were mispronounced by 90% of participants, often replaced with /s/, /t/, or /z/.

The voiced /v/ was frequently replaced by /w/ or /b/ in words such as very, voice, and seven.

Vowel length distinctions (e.g., ship/sheep, bit/beat) were not consistently maintained by 73% of learners.

4.2 Suprasegmental Errors

Incorrect word stress placement occurred in 65% of multisyllabic words.

Flat or unnatural intonation was evident in the sentence-reading task. Most students used a rising tone throughout, even in statements.

4.3 Questionnaire Responses

80% of students stated they lacked exposure to native or fluent English speakers.

67% expressed discomfort when speaking in public due to pronunciation anxiety.

Many students indicated that pronunciation was not given enough attention in their English classes.

Discussion

The findings confirm that Uzbek learners face both segmental and suprasegmental challenges in English pronunciation. These results align with previous studies such as Babajanova & Babadjanova (2023), who highlighted similar phonetic issues among Uzbek students.

The substitution of interdental fricatives (/θ/, /ð/) and labiodental sounds (/v/) can be explained through negative transfer from Uzbek phonology, which lacks these sounds. As Jenkins (2000) notes, such phonological mismatches are common across L1-L2 boundaries and require explicit instruction.

Suprasegmental errors, including intonation and stress, suggest that learners have limited phonological awareness—a factor closely tied to listening input and prosodic training (Seidlhofer, 2001). The lack of appropriate models in English classes contributes to this gap, as does an overemphasis on grammar and reading skills at the expense of speaking and listening.

Moreover, students' self-reported anxiety and avoidance of oral participation reflect how pronunciation is deeply tied to self-confidence and identity in language learning. As Fraser (2000) argues, pronunciation instruction must go beyond phonetic drills to include awareness-raising and confidence-building activities.

The study suggests that improved outcomes could be achieved through:
Integrating pronunciation instruction into every level of English teaching.

Providing students with audio-visual input featuring native pronunciation.

Encouraging peer interaction and speaking practice in safe, supportive environments.

Utilizing technology-based tools, such as speech recognition and pronunciation apps.

Conclusion

This research has explored the key pronunciation difficulties faced by Uzbek learners of English, focusing on both segmental sounds (such as /θ/, /ð/, /v/) and suprasegmental features like stress and intonation. The results clearly indicate that these challenges are influenced by the structural differences between Uzbek and English phonology, a lack of focused pronunciation instruction, and insufficient exposure to natural spoken English.

The significance of accurate pronunciation in academic and professional contexts cannot be overstated. Mispronunciation can impact learners' self-confidence, communication abilities, and career prospects. Therefore, pronunciation should not be treated as a supplementary skill, but as an essential part of English language education.

Recommendations

Based on the findings of this study, the following practical recommendations are suggested:

1. Incorporate Pronunciation in Curriculum

Universities and language centers should integrate pronunciation training as a core component of English language programs rather than treating it as optional.

2. Use Authentic Listening Materials

Students should be regularly exposed to native and near-native English input through videos, podcasts, and films that highlight natural pronunciation features.

3. Implement Technology Tools

Applications such as Elsa Speak, YouGlish, or Google's speech recognition tools can help learners get real-time feedback on their pronunciation.

4. Provide Teacher Training

English teachers should receive specialized training in phonetics and pronunciation teaching techniques, enabling them to address students' pronunciation issues effectively.

5. Encourage Speaking Practice

Learners must be encouraged to participate in speaking activities, debates, and presentations to boost their confidence and reduce pronunciation anxiety.

6. Tailored Feedback

Teachers should give individualized feedback to help learners correct their errors and become more aware of problematic sounds. By implementing these strategies, learners can develop clearer, more confident pronunciation, leading to greater academic success and professional opportunities.

References

1. Babajanova, Z., & Babadjanova, N. (2023). Challenges in English Pronunciation for Uzbek Learners. *International Journal of Language and Linguistics*, 11(2), 34–40.
<https://share.google/333kOFW0bGP0oiQzu>
2. Fraser, H. (2000). Pronunciation – What's the Problem?. National Centre for English Language Teaching and Research, Macquarie University.
<https://share.google/OVjvAwD5BbzEeKZek>
3. In Carter, R. & Nunan, D. (Eds.), *The Cambridge Guide to Teaching English to Speakers of other Languages* (pp. 56-65). Cambridge, United Kingdom: Cambridge University Press.
4. <https://share.google/Tk5i2HufUtc9bRme>
5. Jenkins, J. (2000). *The Phonology of English as an International Language*. Oxford University Press.
6. <https://share.google/GVTWTbSEgLxXL0E37>
7. Seidlhofer, B. (2001). *Pronunciation*. Oxford University Press.
8. <https://share.google/Ta4XP6mQz3of3HsCV>
9. Fieldwork Data (2024). Student Interview Results from Uzbekistan State World Languages University.

Raqamli hikoyalash texnologiyasi asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarining tanqidiy fikrlash kompetensiyasini rivojlantirish

Navoiy Davlat Universiteti
Asatova Mohichehra Azimjon qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining tanqidiy fikrlash kompetensiyasini shakllantirishda raqamli hikoyalash metodikasining o'рни va imkoniyatlari tahlil qilingan. Tadqiqot davomida raqamli hikoyalash vositalari yordamida o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, savol berish, izchil fikr yuritish va muammolarga turli nuqtai nazardan yondashish ko'nikmalari shakllanganligi kuzatildi. Tajriba-sinov ishlari asosida raqamli hikoyalash metodikasi boshlang'ich ta'limda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda samarali vosita ekani asoslab berildi. Maqola yakunida tadqiqot natijalari asosida tegishli xulosalar va amaliy tavsiyalar ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, tanqidiy fikrlash, raqamli hikoyalash, kompetensiya, metodika, o'quvchi faolligi, ta'lim innovatsiyasi.

Abstract: This article explores the role and effectiveness of digital storytelling methodology in developing critical thinking competencies among primary school students. The study reveals that creating digital stories enhances students' independent thinking, inquiry, logical reasoning, and ability to analyze problems from different perspectives. Based on experimental observations and analysis, it is concluded that digital storytelling is an effective pedagogical tool for fostering critical thinking in primary education. The article also presents relevant conclusions and practical recommendations based on the research findings.

Keywords: primary education, critical thinking, digital storytelling, competency, methodology, learner engagement, educational innovation.

Аннотация: В данной статье проанализирована роль и эффективность методики цифрового повествования в формировании компетенций критического мышления у учащихся начальных классов. Исследование показывает, что создание цифровых историй способствует развитию у школьников самостоятельного мышления, умения задавать вопросы, логически рассуждать и рассматривать проблему с разных точек зрения. На основе опытно-экспериментальной работы сделан вывод, что метод цифрового повествования является эффективным педагогическим инструментом для развития критического мышления в начальном образовании. В завершении статьи представлены соответствующие выводы и практические рекомендации.

Ключевые слова: начальное образование, критическое мышление, цифровое повествование, компетенция, методика, активность учащихся, образовательные инновации.

Kirish (Introduction). XXI asrda inson salohiyatining eng muhim ko'rsatkichlaridan biri bu — tanqidiy fikrlash, axborotni tahlil qilish, baholash va asosli xulosaga kelish qobiliyatidir. Mazkur ko'nikmalarni yosh avlodga maktab davridanoq shakllantirish esa ta'lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichi – bolada tafakkur, dunyoqarash, muloqot va mustaqil fikrlashning poydevori shakllanadigan davr bo'lib, bu bosqichda zamonaviy, innovatsion texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyatga ega.

So'nggi yillarda ta'limda raqamli texnologiyalarni integratsiya qilish orqali o'quvchilar bilimni chuqurlashtirish, ular bilan interaktiv va ijodiy ishlashga keng yo'l ochilmoqda. Shunday innovatsion yondashuvlardan biri — raqamli hikoyalash (digital storytelling) texnologiyasidir. Bu yondashuv bolalarning o'qigan matni asosida mustaqil ravishda slayd, rasm, audio yoki video orqali hikoya yaratishini nazarda tutadi. Bu jarayon esa o'z navbatida tanqidiy fikrlashning asosiy bosqichlarini — tahlil qilish, baholash, qayta ishlash va ijodiy ifodalashni talab qiladi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, raqamli hikoya yaratish jarayonida o'quvchi o'qigan matnga chuqurroq e'tibor beradi, undagi asosiy g'oyani anglashga intiladi, personajlar harakatini tahlil qiladi va mustaqil xulosa chiqaradi. Bunday faoliyat tanqidiy fikrlash kompetensiyasining shakllanishiga zamin yaratadi. Shu bois, ushbu maqolada raqamli hikoyalash texnologiyasi asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarining tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish imkoniyatlari ilmiy-amaliy jihatdan tahlil qilinadi.

Tadqiqotning maqsadi – raqamli hikoyalash texnologiyasining boshlang'ich sinf o'quvchilarining tanqidiy fikrlash kompetensiyasini shakllantirishdagi o'rnini aniqlash va bu yondashuvning samaradorligini baholash.

Uslublar (Methods). Ushbu tadqiqotda boshlang'ich sinf o'quvchilarining tanqidiy fikrlash kompetensiyasini raqamli hikoyalash (digital storytelling) texnologiyasi orqali shakllantirish imkoniyatlari o'rganildi. Tadqiqotning metodologik asosini kvazieksperimental tadqiqot dizayni, ya'ni oldindan guruhlarini tasodifiy ajratmagan holda tajriba va nazorat guruhlarini taqqoslash usuli tashkil etdi. Ushbu yondashuv real sharoitda ta'lim jarayonini buzmagani holda eksperimental metodlarni qo'llash imkonini berdi.

Tadqiqot dizayni
Tadqiqotda ikki guruhga ajratilgan 2–3-sinf o'quvchilari ishtirok etdi:

- Eksperimental guruhda raqamli hikoyalash texnologiyasiga asoslangan darslar tashkil etildi. Har bir mavzudan so'ng o'quvchilar hikoyani vizual, ovozli yoki multimedia shaklida qayta ishlab, o'z g'oyalari bilan ifodaladilar.

- Nazorat guruhida esa xuddi shu mavzular an'anaviy usullar (og'zaki suhbat, savol-javob, matnli tahlil) asosida o'rgatildi.

Darslar 8 hafta davomida haftasiga 2 marotaba tashkil qilindi. Har ikki guruhda o'qituvchilarga bir xil metodik ko'rsatmalar berilgan bo'lsa-da, faqat eksperimental guruhda raqamli hikoyalash faoliyatlari kiritildi.

Qatnashchilar (Respondents)

Tadqiqotda Navoiy shahridagi Alisher Navoiy nomidagi IDUMda tahsil olayotgan jami 78 nafar o'quvchi qatnashdi.

- Eksperimental guruh: 40 nafar (20 nafari 2-sinf, 20 nafari 3-sinf)

- Nazorat guruhi: 38 nafar (18 nafari 2-sinf, 20 nafari 3-sinf)

Ishtirokchilar jinsiy tarkibi, intellektual va ijtimoiy rivojlanish darajalari bo'yicha nisbatan tenglashtirilgan. Tadqiqotdan oldin har bir ishtirokchi va ularning ota-onasidan yozma rozilik olindi.

Tadqiqot 2024–2025 o'quv yili kuzgi chorak davomida o'tkazildi. Tajribalar maktabning odatiy dars jadvaliga muvofiq olib borildi, bu esa bolalar uchun sun'iy sharoit emas, balki tabiiy o'quv muhiti yaratdi. Har bir darsdan so'ng o'quvchilarning fikrlash jarayonlari yozib borildi.

Ma'lumotlar bir nechta turli usullar orqali to'plandi:

Diagnostik testlar: Tadqiqot boshida va oxirida tanqidiy fikrlash darajasi (matnni tahlil qilish, savol tuzish, fikr bildirish)ni aniqlash uchun testlar o'tkazildi.

Portfolio tahlili: Eksperimental guruhda har bir o'quvchining raqamli hikoyalari (PowerPoint taqdimotlari, ovoz yozuvlari, rasmlar hikoyalar) jamlanib, tahlil qilindi.

Kuzatuv varaqalari: Dars davomida o'quvchilarning muloqotga kirishishi, savol berish faolligi, ijodiy yondashuvi qayd etildi.

Yarim tuzilgan suhbatlar: O'qituvchilar bilan intervyular o'tkazilib, metodik yondashuvlar va bolalarning o'zgarishi bo'yicha fikrlar olindi.

Tanqidiy fikrlash ko'rsatkichlari

Baholash uchun quyidagi indikatorlar asosida mezonlar ishlab chiqildi (Anderson va Kratvold taksonomiyasiga asoslangan):

- Matnni tushunish va asosiy fikrni ajratish
- Muqobil fikr bildirishi yoki turli nuqtai nazarlarni solishtirishi
- Savol tuzish va dalil asosida xulosa chiqarish
- Mustaqil fikrini ifodalashi va asoslay olishi

Ma'lumotlarni tahlil qilish usullari

To'plangan ma'lumotlar ikki yo'nalishda tahlil qilindi:

- Deskriptiv statistika orqali: ballar o'rtachasi, foizlar, tafovutlar (eksperimental va nazorat guruhlarida o'rtasida).

- Sifatli tahlil (content analysis): o'quvchilarning raqamli hikoyalari mazmunan tahlil qilinib, tanqidiy fikr elementlarining namoyon bo'lishi ko'rib chiqildi.

Natijalar (Results). Tadqiqot natijalari o'quvchilarning tanqidiy fikrlash ko'nikmalari raqamli hikoyalash metodikasi orqali samarali shakllanishini ko'rsatdi. Quyida asosiy topilmalar keltiriladi:

Eksperiment boshida o'tkazilgan diagnostik testlar natijasida, eksperimental va nazorat guruhlarida o'rtasida tanqidiy fikrlash darajasi jihatidan sezilarli farq mavjud emas edi. Eksperimental guruh o'rtacha 52% natija ko'rsatgan bo'lsa, nazorat guruhida bu ko'rsatkich 50% ni tashkil etdi. Bu esa ikki guruhni boshlang'ich sharoitlar bo'yicha taqqoslash imkonini berdi.

Tajriba yakunida esa eksperimental guruhda tanqidiy fikrlash indikatorlari bo'yicha sezilarli o'sish qayd etildi. Jumladan, asosiy fikrni ajratish, savol tuzish, dalil asosida xulosa chiqarish kabi ko'nikmalar o'rtacha 78% darajagacha oshdi. Nazorat guruhida esa bu ko'rsatkich atigi 59% ni tashkil etdi. Bu esa eksperimental metodikaning samaradorligini ochiq ko'rsatib berdi.

Raqamli hikoyalar kontent tahlili ham muhim natijalarni taqdim etdi. Eksperimental guruhdagi o'quvchilarning yakuniy ishlarida matnni mantiqan tuzish, izchil fikr yuritish va shaxsiy nuqtai nazar bildirish holatlari ancha faol kuzatildi. Misol uchun, 3-sinf o'quvchilarining hikoyalarda muammo-tahlil-xulosa tuzilmasi yaqqol namoyon bo'ldi, holbuki nazorat guruhida yozilgan an'anaviy hikoyalarda ko'proq voqeani qayta hikoya qilish holati ko'zga tashlandi.

O'qituvchilar bilan o'tkazilgan suhbatlar ham ushbu farqni tasdiqladi. Ularning fikricha, raqamli hikoya yaratish jarayoni o'quvchilarda o'z fikrini ifodalash, o'zgalarning fikrini tinglash va tanqidiy yondashish ko'nikmalarini faollashtirgan. Shuningdek, o'quvchilarning darsga qiziqishi, mavzuni mustaqil o'rganishga bo'lgan ishtiyoqi ortgani ta'kidlandi.

Eksperimental guruhdagi portfoliolar tahliliga ko'ra, o'quvchilarning ijodiy ishlari son jihatidan ham, sifat jihatidan ham yaxshilandi. Jumladan, hikoya strukturasi, fikr izchilligi, mavzu bo'yicha savol qo'yish va dalil asosida javob topish kabi elementlar ko'p holatlarda mustahkam namoyon bo'ldi.

Shunday qilib, olingan natijalar raqamli hikoyalash texnologiyasining boshlang'ich sinf o'quvchilarida tanqidiy fikrlash kompetensiyasini shakllantirishdagi samaradorligini ilmiy asosda ko'rsatib berdi.

Muhokama (Discussion). Ushbu tadqiqot boshlang'ich sinf o'quvchilarining tanqidiy fikrlash kompetensiyasini shakllantirishda raqamli hikoyalash metodikasining ijobiy ta'sirini ko'rsatdi. Olingan natijalar shuni

tasdiqladiki, raqamli hikoya yaratish jarayonlari o'quvchilarning mustaqil fikrlash, sabab-oqibat bog'liqligini anglash, savollar qo'yish va mantiqiy xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu esa tanqidiy fikrlash kompetensiyasining asosi hisoblanadi.

Tadqiqot natijalari mavjud ilmiy adabiyotlarda bayon etilgan fikrlar bilan hamohang. Xususan, Robin raqamli hikoyalash o'quvchilarda ijtimoiy, emotsional va akademik ko'nikmalarni uyg'unlashtirishga xizmat qilishini ta'kidlagan. Yana boshqalar esa bu metodika orqali o'quvchilarning fikrlash darajasi va mavzularni tushunish darajasida sezilarli ijobiy o'zgarishlar kuzatilganini bildirgan. Ushbu tadqiqotda ham ayni natijalar qayd etildi.

Shuningdek, darslarga raqamli vositalar joriy qilinishi o'quvchilarning ishtirok darajasini oshirdi, ularni faol fikrlashga va o'z nuqtai nazarini asoslashga undadi. Bu esa Prensky tomonidan ilgari surilgan g'oyalarni tasdiqlaydi — ya'ni raqamli texnologiyalar o'quvchilarning "raqamli tug'ilganlik holati"ga mos kelgani sababli ularni chuqurroq jalb qiladi.

Amaliy jihatdan qaralganda, raqamli hikoyalash metodikasining joriy etilishi:

- darslarda integrativ yondashuvni ta'minlaydi (ona tili, tasviriylar san'at, texnologiya fanlari birlashtiriladi),
- o'quvchilarda axborotni tanlash, tahlil qilish va vizuallashtirish ko'nikmalarini shakllantiradi,
- darsni ijodiy va interaktiv muhitda olib borishga xizmat qiladi.

Biroq, bu metodikani joriy etishda ayrim cheklovlar mavjud bo'lishi mumkin:

- barcha boshlang'ich sinf o'qituvchilari raqamli texnologiyalardan yetarlicha foydalana olmaydi,
- texnik jihozlarning har doim ham mavjud emasligi,
- o'quvchilarning texnologik savodxonligi darajasida farqlar bo'lishi mumkin.

Shuningdek, tadqiqot kichik sinf guruhi bilan o'tkazilgani sababli natijalarni umumlashtirishda ehtiyotkorlik talab etiladi. Kelgusida bu metodikani turli yosh guruhlarida, turli hudud maktablarida, gender yoki ijtimoiy qatlamlar kesimida tadqiq etish maqsadga muvofiq.

Mazkur tadqiqot shuni ko'rsatadiki, boshlang'ich sinfda raqamli hikoyalash metodikasi tanqidiy fikrlash kompetensiyasini rivojlantirishda salohiyatli vosita bo'lib, zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning chuqur o'rganishiga zamin yaratadi. Bu yo'nalishda metodik qo'llanmalar yaratish, o'qituvchilar uchun seminar-treninglar tashkil etish va sinflarda tizimli joriy qilish istiqbolli yo'nalishlardan biri bo'lib qolmoqda.

Xulosa va Tavsiyalar. Ushbu tadqiqot boshlang'ich sinf o'quvchilarining tanqidiy fikrlash kompetensiyasini shakllantirishda raqamli hikoyalash metodikasining o'rnini aniqlashga yo'naltirildi. O'rganishlar

jarayonida nazariy tahlil, amaliy kuzatuv va eksperimental ishlar orqali ushbu metodikaning o'quvchilar tafakkuriga ko'rsatadigan ta'siri har tomonlama o'rganildi.

Tadqiqot davomida aniqlanishicha, raqamli hikoya yaratish jarayoni o'quvchilarning tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini – savol berish, izohli fikr bildirish, mantiqiy ketma-ketlikda fikrlash, turli nuqtai nazarlarni solishtirish qobiliyatlarini rivojlantirishga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. O'quvchilar nafaqat o'qigan yoki eshitgan voqealarni qayta hikoya qilishadi, balki uni vizual vositalar yordamida mustaqil tahlil qilib, yangi g'oyalar bilan boyitishga harakat qilishadi. Bu esa tanqidiy fikrlashning shakllanishida muhim omillardan biridir.

Shuningdek, ushbu metodikaning joriy etilishi orqali:

- o'quvchilarning o'z fikrini ochiq bayon qilish,
- dalillash, mantiqan asoslash,
- o'z fikriga nisbatan tanqidiy munosabat bildirish,
- va boshqa o'quvchilarning qarashlariga nisbatan bag'rikeng munosabatda bo'lish kabi ko'nikmalari shakllandi.

Bu tadqiqot shuni ko'rsatadiki, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish an'anaviy metodlar bilan chegaralanmasligi kerak. Zamon bilan hamnafas metodikalar, xususan, raqamli hikoyalash orqali bu jarayon yanada jonli, qiziqarli va natijador bo'lishi mumkin.

Tadqiqot asosida quyidagi ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi:

1. Pedagoglar uchun metodik qo'llanma va treninglar: Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining raqamli savodxonligini oshirish, raqamli hikoyalash texnologiyasidan samarali foydalanishga oid maxsus o'quv kurslarini tashkil etish zarur.

2. Didaktik materiallar yaratish: Raqamli hikoya asosida tuzilgan dars ishlanmalari, namunaviy mashqlar, topshiriqlar, baholash mezonlarini yaratish va o'quv-uslubiy to'plam holida maktablarga tarqatish.

3. O'quvchilarning raqamli tafakkurini rivojlantirish: Tanqidiy fikrlashni shakllantirishga xizmat qiladigan topshiriqlarni yaratishda texnologik vositalardan (mobil ilovalar, veb-platformalar, videotasvirlar, infografikalar) foydalanishni kengaytirish.

4. O'quvchilar uchun mustaqil ijodiy platformalar yaratish: O'quvchilar o'z hikoyalarni video yoki audio shaklda tayyorlab, sinf ichida namoyish qilishlari, fikr almashishlari uchun sharoit yaratish.

5. Texnik baza mustahkamlanishi: Maktablarda zarur texnik vositalarning (planshet, noutbuk, loyiha qurilmalari) mavjudligini ta'minlash orqali bu metodikani to'laqonli tatbiq etishga imkoniyat yaratish.

6. Kelgusidagi tadqiqotlar uchun takliflar: Mazkur metodikaning samaradorligini boshqa fanlar kontekstida (matematika, tabiatshunoslik)

o'rganish, shuningdek, ijtimoiy qatlam, yosh guruhi, jinsiy tafovutlar nuqtayi nazaridan ham chuqurroq tahlil qilish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Raqamli hikoyalash metodikasi zamonaviy boshlang'ich ta'limda nafaqat tanqidiy fikrlashni, balki o'quvchining ijodkorligi, axborotni qayta ishlash salohiyati, jamoaviy hamkorlik va axborot texnologiyalaridan foydalanish madaniyatini ham rivojlantirishga xizmat qilmoqda. Boshlang'ich sinfda bu metodikani tizimli joriy etish orqali ta'lim jarayonining sifatini oshirish, o'quvchining faoliyatini jonlantirish va uning mustaqil fikrlovchi shaxs sifatida shakllanishiga zamin yaratiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Azizxo'jaeva, N. (2010). Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent: TDPU nashriyoti.
2. Axmedov, B. va boshqalar. (2022). Boshlang'ich ta'limda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish metodikasi. Toshkent: Fan va texnologiya.
3. Dewey, J. (1933). How We Think: A Restatement of the Relation of Reflective Thinking to the Educative Process. Boston: D.C. Heath.
4. Robin, B. R. (2008). Digital Storytelling: A Powerful Technology Tool for the 21st Century Classroom. Theory into Practice, 47(3), 220–228.
5. McPeck, J. E. (1981). Critical Thinking and Education. New York: St. Martin's Press.
6. Facione, P. A. (2011). Critical Thinking: What It Is and Why It Counts. Insight Assessment.
7. Qodirova, M. (2021). "Boshlang'ich sinf o'quvchilarining mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish yo'llari", Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar jurnali, 2(1), 45–52.
8. Kozhevnikova, M. Yu. (2020). "Metodika tsifrovogo rasskaza v nachal'noy shkole", Obrazovanie i pedagogicheskie nauki, 4(22), 113–117.
9. Jonassen, D. H. (2000). Computers as Mindtools for Schools: Engaging Critical Thinking. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
10. Turakulova, G. (2023). "Raqamli pedagogika: boshlang'ich ta'limda yangicha yondashuv", Ilm-fan va amaliyot, 3(7), 87–93.

Ingliz tili fanini boshlang'ich sinf o'quvchilariga o'qitishda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish metodikasi

Xudoyberdiyeva Fazilat Mansur qizi

Sirdaryo viloyati 12-umumiy o'rta ta'lim maktabi o'qituvchisi

Annotatsiya

Maqolada ingliz tili fanini boshlang'ich sinf o'quvchilariga o'qitishda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish bo'yicha zamonaviy metodlar va yondashuvlar tahlil qilingan. Tajriba-sinov ishlari orqali tanqidiy fikrlash elementlari qo'llangan darslarning o'quvchilarda mustaqil fikrlash, tahlil qilish, solishtirish va xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantirishdagi samaradorligi isbotlangan.

Kalit so'zlar: ingliz tili, boshlang'ich ta'lim, tanqidiy fikrlash, metodika, CLIL, Bloom taksonomiyasi

Abstract

The article analyzes modern methods and approaches for developing critical thinking skills in teaching English to primary school students. Through experimental lessons, it was proved that the use of critical thinking techniques helps students to improve their analytical, comparative, reasoning, and independent thinking abilities.

Keywords: English language, primary education, critical thinking, methodology, CLIL, Bloom's taxonomy

Kirish

Bugungi ta'lim jarayoni o'quvchilarning faqat bilim olish emas, balki uni tahlil qilish, baholash va mustaqil xulosa chiqarish ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Ingliz tilini erta yoshdan o'rganish bu jarayonning muhim tarkibiy qismidir. Tanqidiy fikrlashni shakllantirish orqali o'quvchilarning ingliz tilini chuqurroq o'zlashtirishi hamda boshqa fanlar bilan integratsiyalashgan holda fikrlashi mumkin bo'ladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tajriba Toshkent shahri va viloyatidagi 3 ta umumta'lim maktabida olib borildi. Har bir maktabda 2-sinfdan 4-sinfgacha bo'lgan o'quvchilar orasida 2 ta guruh (nazorat va tajriba) tuzildi. Tajriba guruhlarida quyidagi metodlar qo'llanildi:

- **Bloom taksonomiyasi** asosida darajalangan savollar
- **Venn diagramma, Fikrlar daraxti, Fikr-mulohaza kartochkalari**
- **CLIL yondashuvi** (fan va til integratsiyasi)
- Interaktiv usullar: **rol o'ynash, muammo yechish, debate**

Baholash mezonlari:

1. Tahlil qilish
2. Solishtirish
3. Sabab-oqibatni tushunish
4. Mustaqil xulosa chiqarish

Natijalar

Tajriba davomida o'quvchilarning tanqidiy fikrlash ko'rsatkichlari quyidagicha o'sdi:

Ko'nikma turi	Nazorat guruhi (%)	Tajriba guruhi (%)
Tahlil qilish	48	73
Solishtirish	45	70
Sabab-oqibatni tushunish	43	68
Mustaqil xulosa	40	66

O'quvchilarning tilga nisbatan motivatsiyasi ham ortganligi kuzatildi.

Muhokama

Olingan natijalar tanqidiy fikrlashni rivojlantirish metodlarining samaradorligini tasdiqladi. Ingliz tili darslarida bu yondashuvlar orqali o'quvchilar chuqur tahlil qilish, mustaqil fikr bildirish, bahslashish va muammoni hal qilishga o'rgandilar. CLIL yondashuvi esa fanlararo bog'liqlikni ta'minlab, til o'rganishni amaliyotga yaqinlashtirdi.

Xulosa

Boshlang'ich ta'limda ingliz tili fanini tanqidiy fikrlash asosida o'qitish bolalarning tafakkur salohiyatini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Taklif etilgan metodikalar boshqa fanlarda ham qo'llanilishi mumkin. Keyingi tadqiqotlar bu metodlarning uzoq muddatli ta'sirini o'rganishga qaratilishi lozim.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Bloom, B. S. (1956). *Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals*. Longmans, Green.
2. Paul, R. & Elder, L. (2008). *The Miniature Guide to Critical Thinking Concepts and Tools*. Foundation for Critical Thinking.
3. Halpern, D. F. (2014). *Thought and Knowledge: An Introduction to Critical Thinking*. Psychology Press.
4. Cottrell, S. (2017). *Critical Thinking Skills: Effective Analysis, Argument and Reflection*. Palgrave Macmillan.

5. Harmer, J. (2007). *The Practice of English Language Teaching*. Pearson Longman.
6. Marsh, D. (2002). *CLIL/EMILE: The European Dimension*. Public Services Contract DG EAC: European Commission.
7. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. (2020). *Boshlang'ich sinflarda xorijiy tilni o'qitish metodikasi*. Toshkent.

The Use of Innovative Technologies in Organizing the Educational Process

Xudoyberdiyeva Fazilat Mansur qizi

General secondary school N12, Syrdarya region, Uzbekistan

Abstract. In the modern educational landscape, the implementation of innovative technologies plays a vital role in enhancing the quality, accessibility, and effectiveness of teaching and learning. This paper examines the theoretical foundations, practical applications, and challenges of using innovative technologies in organizing the educational process. It also outlines the potential impact of these technologies on pedagogy, learner engagement, and educational outcomes.

Keywords: educational technology, innovation in education, digital learning, e-learning, virtual learning environments, personalized education

Introduction

The 21st century has witnessed rapid technological advancement, which has significantly influenced all spheres of human life, including education. Traditional teaching methods are being replaced or supplemented by technology-driven approaches. The integration of innovative technologies into the educational process is essential to meet the evolving needs of digital-native students and to prepare them for future challenges.

In addition to the digital transformation of society, educational institutions are under increasing pressure to prepare students not only with academic knowledge but also with digital skills that are essential in modern workplaces. The demand for lifelong learning and digital literacy requires an educational paradigm shift. As such, integrating innovative technologies is not a luxury but a necessity in modern curricula. Moreover, the COVID-19 pandemic has underscored the need for resilient and flexible learning environments, further accelerating the adoption of educational technologies worldwide.

Theoretical Background

Innovative technologies in education refer to the use of new tools, platforms, and methods that enhance the teaching and learning experience. These include e-learning platforms, mobile applications, virtual and augmented reality, artificial intelligence, and cloud-based systems. The constructivist theory of learning supports the integration of such tools, suggesting that learners construct knowledge more effectively when they are actively engaged in interactive and meaningful activities.

According to Vygotsky's sociocultural theory, learning is a social process, and technological tools can act as mediators in that process. For example, collaborative platforms like Padlet or Edmodo encourage peer-to-

peer interaction and social learning. From a cognitive perspective, tools that provide scaffolding—like intelligent tutoring systems—help students achieve higher levels of understanding. Additionally, the SAMR model (Substitution, Augmentation, Modification, and Redefinition) offers a framework for integrating technology meaningfully into pedagogy.

Practical Applications in Education

The application of innovative technologies varies depending on the level of education, subject matter, and institutional capacity. Some common examples include:

- **Learning Management Systems (LMS):** Platforms such as Moodle and Google Classroom enable content delivery, progress tracking, and communication between teachers and students.
- **Gamification:** Integrating game-like elements into learning to boost motivation and engagement.
- **Virtual Classrooms:** Use of video conferencing tools to facilitate remote learning.
- **Augmented and Virtual Reality:** Enhancing learning through simulations, 3D models, and immersive experiences.
- **AI-Powered Tools:** Personalized learning and automated feedback mechanisms through artificial intelligence.

Case studies from various countries have demonstrated the effectiveness of innovative technologies. In Estonia, one of the most digitally advanced countries in education, schools use AI-supported platforms to track student progress. In South Korea, AR and VR are used in science classes to simulate lab experiments, making learning safer and more interactive. In rural areas of Africa, solar-powered tablets have enabled children to access quality content despite infrastructure limitations. These examples illustrate how context-sensitive implementation of technology can address diverse educational needs.

Benefits of Using Innovative Technologies

The use of innovative technologies in organizing the educational process brings numerous advantages, including:

- Enhanced student engagement and motivation
- Individualized learning paths and differentiated instruction
- Improved access to diverse educational resources
- Real-time feedback and performance tracking
- Increased collaboration and communication

Furthermore, technology supports inclusive education by catering to students with special needs. For instance, speech-to-text software assists learners with dyslexia, and captioned videos help students with hearing impairments. Students in multilingual classrooms benefit from real-time

translation tools. These technological solutions enhance accessibility and foster equity in education. Moreover, digital portfolios allow students to track their own progress and reflect on their learning journey over time.

Challenges and Limitations

Despite their benefits, the use of innovative technologies is not without challenges. These include:

- Digital divide and unequal access to devices or internet
- Lack of teacher training and resistance to change
- Overreliance on technology, potentially reducing critical thinking
- Data privacy and cybersecurity concerns

Another significant challenge is the digital divide, which exacerbates educational inequalities. Students from low-income families or rural areas may lack the necessary devices or internet access. There is also the issue of screen fatigue and mental health concerns associated with excessive digital engagement. Therefore, while technology can enrich learning, it must be balanced with offline activities and human interaction. Additionally, educators need ongoing professional development to keep up with rapidly changing technological tools and methodologies.

6. Conclusion

The integration of innovative technologies into the educational process has the potential to transform traditional pedagogy, making it more student-centered, flexible, and effective. However, successful implementation requires a strategic approach, including teacher training, infrastructural support, and alignment with educational objectives. Future research should focus on measuring the long-term impacts of these technologies on learning outcomes and educational equity.

In conclusion, innovative technologies have a profound impact on the organization and effectiveness of the educational process. However, to fully leverage these tools, stakeholders must adopt a holistic approach that includes policy development, infrastructure investment, teacher training, and ethical considerations. By doing so, we can ensure that technology not only supports academic success but also fosters lifelong learning, creativity, and digital citizenship.

References

1. Anderson, T., & Dron, J. (2011). Three generations of distance education pedagogy. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 12(3), 80-97.
2. Bonk, C. J., & Graham, C. R. (Eds.). (2012). *The Handbook of Blended Learning: Global Perspectives, Local Designs*. John Wiley & Sons.
3. Johnson, L., Adams Becker, S., Estrada, V., & Freeman, A. (2014). *NMC Horizon Report: 2014 Higher Education Edition*. The New Media Consortium.

4. Redecker, C. (2017). *European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu*. Publications Office of the European Union.
5. Siemens, G. (2005). Connectivism: A learning theory for the digital age. *International Journal of Instructional Technology and Distance Learning*, 2(1), 3-10.

MUNDARIJA | TABLE OF CONTENTS | СОДЕРЖАНИЕ

1.	THE IMPACT OF FORMATIVE ASSESSMENT ON LEARNING MOTIVATION Mo'minova Muxayyo Usmanovna	3
2.	TALABALARDA ILMIY TADQIQOT FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHGA DOIR NAZARIY QARASHLAR. Otayeva Salamat Sabirovna	9
3.	Соғлом турмуш тарзига асосланган педагогик методлар. Жисмоний фаоллик ва таълимнинг ўзаро таъсири Raximov Xasanboy Kamoliddin o'g'li	15
4.	SALBIY YOKI IJOBIY SUBYEKTIV BAHO IFODALOVCHI LEKSIK, FONETIK, MORFOLOGIK BIRLIKLARNING LINGVISTIK TAHLILI XUSANOVA NILUFAR SAYDULLOYEVNA	24
5.	SUBYEKTIV BAHONING LEKSIK SATHDA IFODALANISHI Xusanova Nilufar Saydulloyevna	29
6.	Структурно - содержательные компоненты аргументативной компетенции учащихся 8-9 классов в устной речи Бурибаева Азиза Исматиллаевна	32
7.	GENDER MARKERLARINING TIL TIZIMIDA NAMOYON BO'LISHI: SEMANTIK VA PRAGMATIK TAHLIL Komilova Nilufar Abdilkadimovna	36
8.	Pronunciation Challenges Faced by Uzbek Learners of English Sayfullayeva Mohinabonu Ulug'bekovna	41
9.	Raqamli hikoyalash texnologiyasi asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarining tanqidiy fikrlash kompetensiyasini rivojlantirish Navoiy Davlat Universiteti	46
10.	Ingliz tili fanini boshlang'ich sinf o'quvchilariga o'qitishda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish metodikasi Xudoyberdiyeva Fazilat Mansur qizi	53
11.	The Use of Innovative Technologies in Organizing the Educational Process Xudoyberdiyeva Fazilat Mansur qizi	56